

PRÁVNÍ BIOGRAFIE JEDNOHO FIDEIKOMISU

**Rodinné svěření hrabat Schliků
na panstvích Kopidlno a Staré Hradky**

Michal Novotný

PRÁVNÍ BIOGRAFIE JEDNOHO FIDEIKOMISU

PRÁVNÍ BIOGRAFIE JEDNOHO FIDEIKOMISU

**Rodinné svěření hrabat Schliků
na panstvích Kopidlno a Staré Hrady**

Michal Novotný

**FAKULTA PRÁVNICKÁ
ZÁPADOČESKÉ UNIVERZITY
V PLZNI**

PRÁVNÍ BIOGRAFIE JEDNOHO FIDEIKOMISU. RODINNÉ SVĚŘENSTVÍ HRABAT SCHLIKŮ NA PANSTVÍCH KOPIDLNO A STARÉ HRADY

Michal Novotný

Vydání publikace bylo schváleno Vědeckou redakcí
Západočeské univerzity v Plzni.

Recenzenti:

doc. JUDr. Ondřej Horák, Ph.D.

prof. PhDr. Jan Županič, Ph.D., DSc.

Publikace vznikla v rámci řešení interního projektu Západočeské univerzity v Plzni SGS-2020-025 Právo v běhu času 3. Finální – výrazně rozšířený – text pak vznikl v rámci řešení interního projektu ZČU SGS-2023-012 Právo v běhu času 4.

Na obálce je použit motiv z jedné strany originálu testamentu Františka Arnošta Schlika z roku 1672, kterým založil rodinné svěření (SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Zámorsk, fond Rodinný archiv Schliků).

ISBN 978-80-261-1340-9

ISBN 978-80-261-1339-3 (brožovaná vazba)

DOI <https://doi.org/10.24132/ZCU.2025.13409>

© Západočeská univerzita v Plzni, 2025

Obsah

Úvod	1
Prameny a literatura	10
Fideikomis a jeho počátky v římském právu	16
Recepce rodinného fideikomisu do českého práva	20
Role panovnického souhlasu	42
Počátky rodinných fideikomisů (Liechtenstein, Valdštejn, Collalto, Martinic, Dietrichštejn)	52
Proměna výsady v nástroj dědického práva	81
Schlikové a strategie zajištění majetkové držby	97
František Arnošt Schlik a rodinný fideikomis 1672	104
Testament Františka Arnošta Schlika	115
Spor mezi syny zakladatele (1683–1685)	147
Schlik kontra Schliková (1740–1745)	173
Fideikomis a městské paláce	203
Hrabě Ervín Schlik a soumrak rodinného fideikomisu	214
Rodinný fideikomis a podmínka rovnorodého sňatku	235
Ztráta rodinného fideikomisu 1907–1912	287
Pokus o znovuzískání fideikomisu 1917–1921	347
Schlikovský fideikomis a následník trůnu	378
Vzkříšení fideikomisu Kopidlno – Staré Hradky 1926–1928	395
Epilog: dědické řízení po posledním Weissenwolffovi 2008–2016	444
Závěr	453
Resumé	466
Summary	471
Použité prameny a literatura	474
Přílohy	495
Příloha č. 1: Schematický rodokmen Schliků	496
Příloha č. 2: Schematický rodokmen Ungnadů z Weissenwolffu	497
Příloha č. 3: Schematická mapa schlikovských držav	498

Úvod

Předkládaná studie je pokusem o hlubší seznámení s problematikou reálného rodinného fideikomisu (neboli svěřenství)¹ v českých zemích na příkladu bývalých panství a později velkostatků Kopidlno – Staré Hradky, který nechal na základě panovnického schválení ze dne 28. března 1661 zřídit svým testamentem z 27. října 1672 František Arnošt hrabě Schlik.² Cílem práce je sepsání životopisu

¹ Předmětem této knihy je zejména pojednání o jednom konkrétním institutu fideicommissum familiae perpetuum zakládaném v primogeniturní linii hraběcího rodu Schliků, který pro potřeby práce označuji českými pojmy (věčné) rodinné svěřenství a (věčný) rodinný fideikomis při vědomí, že proti latinské podobě, příp. k užití adjektiva rodinný existují oprávněné výhrady (KOBÉR, Jan. *Fideikomis (svěřenství)*). In: Encyklopedie českých právních dějin. SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír (eds.), II. sv. D–J, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, KEY Publishing, 2016, s. 492–504). Důvody jsou ryze stylistické, aby bylo zamezeno přílišnému opakování jednoho slova. Z důvodu zkracování je někdy v rámci kontextu hovořeno pouze o svěřenství/fideikomisu. V případě, že je svěřenstvím či fideikomisem myšlena jiná forma institutu svěřenského typu (v případě českého šlechtického prostředí starší svěřenství založené na principu seniorátní dědičné posloupnosti), je na takový případ vždy upozorněno. V několika případech je v návaznosti na kontext a pramen užito i pojmu reálný fideikomis).

² Ve studii je cíleně užíváno formy rodového příjmení Schlik oproti v české literatuře preferovanému bohemizovanému tvaru Šlik. V prvních staletích rodu Schliků v českých dějinách nejsou varianty rodového jména obdobně jako u jiných rodů ustálené a existuje mnoho podob proměňujících se jak v čase, tak u jednotlivých jeho držitelů, příp. větví rodu (v něm. pramenech Schlik, Schlick, Slik, Slyk, Schligk, Schlickh, v českých Sslik, přepisováno Šlik). Z důvodu této různorodosti je ustálený úzus používání forem Šlik v češtině a Schlick v němčině zcela korektní. Na druhou stranu je varianta Schlik důsledně od 17. století používaná a preferovaná u kopidlensko-jičíněveské linie rodu, snad i z důvodu budování nové identity rodu na nově získaných východočeských statcích v pobělohorské době. Tuto podobu si Schlikové nechali po vzniku Československa zapsat do svých dokladů. Jelikož následující stránky se věnují majetkoprávním poměrům právě této dodnes existující a nyní již jediné linie rodu, neexistuje sebemenší odborný důvod toto přání nerespektovat a nepoužívat podobu Schlik i pro starší dějiny rodu. Silným důvodem pro vyhovění je pak i neochota okolí tomuto přání rodiny vyhovět. Exemplárním příkladem této

institutu dědického práva, kterému je prozatím věnována velmi okrajová pozornost, a je její ambicí pokusit se být případovou studií, která pomůže iniciovat další práce věnované nakládání s tímto nástrojem českou a moravskou šlechtou. Protože až po detailním zpracování reprezentativnějšího počtu ze vzorku téměř stovky panství (a následně velkostatků), nad kterými byl fideikomis v Českém království v novověku zřízen, bude možné účelně komparovat a vyvozovat syntetické závěry. Důležitost studia novověkých reálných fideikomisů české šlechty z perspektivy práva není však jen splátkou dluhu právní historie, případně pouhým úvodem k institutu svěrenských fondů současného českého občanského práva. Některé nedávné pokusy o otevření domnělých restitučních nároků opírající se právě o rodinný fideikomis ukazují, že instituty založené na perpetuitě není snadné smést ze stolu na základě kategorického deklarování hranic pro uplatnění restitučních nároků, ale je naopak nezbytné se jimi zabývat právě cestou studia kontinuity a diskontinuity práva na konkrétních příkladech.³ Zvláště pak je to nezbytné tehdy, pokud hlubší studium poodhalí, že uvedené nároky nesouvisí

neochoty je i závěť zakladatele rodinného fideikomisu Františka Arnošta Schlika, která v této studii hraje doslova hlavní roli. Přestože tvar svého jména Schlik uvedl František Arnošt i do své vlastní závěti v roce 1672, pisař desk zemských při intabulaci téhož dokumentu v roce 1675 svévolně tvar změnil na Schlick.

Co se týče užívání křestních jmen jednotlivých aktérů, je naopak zvolen český tvar. U víceslovných křestních jmen šlechty je pro potřeby této studie použita varianta, která má oporu v použitých pramenech. Příkladem může být osoba Leopolda Antonína Josefa Schlika (1663–1723), kterého historiografie nechává vystupovat pod jmény „Leopold Antonín“, přestože v pramenech v běžném písemném styku sám sebe označoval „Leopold Josef“ a tato podoba je též vytesána na jeho náhrobku ve svatovítské katedrále; tato podoba je proto použita v této studii. Obdobným příkladem je jeho matka, které literatura přisuzuje celou řadu jmen (Alžběta Maxmiliána Helena, Ester Alžběta), přestože v písemných pramenech sebe samu jednoznačně označuje „Elisabeth Maximiliána“; z toho důvodu bude pro potřeby této studie jmenována jako Alžběta Maxmiliána (kol. 1633–1700).

³ K tématu studia kontinuity a diskontinuity práva srov. např. ADAMOVIČ, Karolina. *K otázce kontinuity a diskontinuity práva v České republice*. In: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945–1990, s. 73–78; HORÁK, Ondřej. Kontinuity a diskontinuity v poválečných zásazích do pozemkového vlastnictví v Československu a Lichtenštejnové. *Časopis Matice moravské* 132. R. 2013, supplementum 4, s. 45–55.

pouze s konfiskacemi, příp. vyvlastněním vyvolanými státními zásahy veřejné moci, ale mají hluboké příčiny soukromoprávní.

Důvody výběru právě tohoto institutu zřízeného nad statky Kopidlno a Staré Hradky jsou v zásadě dvojí. Tím prvním je již zmíněný fascinující pojmový znak rodinného svěření a tím je jeho skutečná perpetuita, která dovoluje tomuto konkrétnímu institutu, který byl ještě před zrušením fideikomisů v Československu prohlášen za vyhaslý (1917), vstupovat do soudních řízení současnosti, naposledy v roce 2016. Tato vitálnost i post mortem jednoznačně dokládá, že je i pro současnou soudní praxi vhodné toto zřízení mít podrobně zpracovaná. Druhý důvod je pak ryze subjektivní a tím je mé dlouhodobé zaměření na dějiny rodu Schliků.

S tématem schlikovského fideikomisu jsem přišel poprvé do kontaktu v roce 2008, kdy jsem mu věnoval stručnou pozornost ve stati věnované aktivitám a podnikání Schliků na přelomu 19. a 20. století na Jičínsku.⁴ Tehdy se však jednalo pouze o letmý dotek s materií Státního oblastního archivu v Zámrsku (nyní SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Zámrska), kde jsem se seznámil s obsahem tehdy ještě nezpracovaného archivního fondu Ústřední správa šlikovských velkostatků Jičíněves, ve kterém se nacházelo mnoho kartonů nadepsaných Spor o fideikomis. Materiál byl tehdy uložen značně neutříděný ve stavu uspořádání, který se blížil charakteristice tzv. archivního rozsypu. V roce 2015 byl však tento fond, který je mimo jiné zajímavý i pro hospodářské a společenské dějiny rodiny a regionu, kvalitně uspořádán PhDr. Markétou Česákovou a opatřen přehledným inventářem, jehož úvodní obšírlá studie základně seznamuje nejen s dějinami původce fondu, ale mimo jiné i v základních rysech s průběhem vývoje schlikovského fideikomisu.⁵ Již na základě seznámení s materiálem jsem tušil, že téma je nosné.

⁴ HOŘEJŠ, Miloš – NOVOTNÝ, Michal. *Hospodářské aktivity rodu Schliků na sklonku 19. století a v první polovině 20. století*. In: Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.–25. dubna 2009 v Turnově. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2009, s. 347–378; ke sporu o fideikomis zde 348–352.

⁵ ČESÁKOVÁ, Markéta. *Ústřední správa schlikovských velkostatků Jičíněves 1690–1945* (1973). Inventář SOA v Zámrsku, Zámrsk 2015.

Na jednu stranu je pojem fideikomisu obecně známý a povědomí o tom, že se jedná o něco, co nelze tak jednoduše zcizit, v důsledku osvěty rozšiřované během prohlídek českých a moravských hradů a zámků existuje i u široké laické veřejnosti.⁶ Ve vážném rozporu s tímto povědomím je naprosto zanedbatelný rozsah zpracování tohoto tématu na poli společenských věd, ve všech oborech dějinami umění, hospodářskými a sociálními dějinami počínaje a právními dějinami konče. I přes vznik několika kvalitních studií věnovaných vybraným fideikomisům v Českém království lze konstatovat, že téma na komplexní zpracování teprve čeká.⁷ Ani návrat institutu svěřenství do české právní kultury ve formě svěřenských fondů s novým občanský zákoníkem příliš studií zabývajících

⁶ Tato skutečnost vyplývá mj. i z toho, že existence rodinného fideikomisu poskytovala právní ochranu i movitým předmětům (šperky, obrazy, nábytek) a je to právě fideikomis, kvůli kterému je řada mobiliářů historických objektů vůbec dodnes zachována. Blíže LUKÁŠOVÁ, Eva. Historická instituce fideikomisu a její význam pro uchování autentických sbírek a mobiliářů českých a moravských hradů a zámků. *Zprávy památkové péče*. 2007, roč. 67, č. 6, s. 449.

⁷ K historii institutu fideikomisu odkazují na níže využívané práce URFUS, Valentin. Rodinný fideikomis v Čechách. *Sborník historický*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1962, sv. 9, s. 193–238; BEDNÁŘIKOVÁ, Barbora. *Svěřenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku*. 2. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2014, 200 s.; ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha 2006, zejména s. 248–256. K metodice archivní práce s materiálem je stále platná studie ŠOLLE, Václav. Fideikomisy a jejich současná archivní problematika. *Archivní časopis*. 21, 1971, s. 103–114. K šlechtickým fideikomisům viz např. ŽUPANIČ, Jan. *Habsburská šlechta. Proměna elit podunajské monarchie v dlouhém 19. století*. Praha 2023, s. 45–55 (zde zejména rozpracování problematiky sporů rodiny dal Borgo o fideikomisu rodu Netolických na panství Kost); KOBLASA, Pavel. Vznik a vývoj hanavského svěřenství. *Středočeský sborník historický* 38. 2012, s. 35–53; FRYAUFOVÁ, Kateřina. Soumrak šlechtického podnikání na Hořovicku. Hanavský fideikomis a železářny v Komárově koncem 19. století. *Minulostí Berounska. Sborník Státního okresního archivu v Berouně* 20. 2017, s. 73–102; ŠIGUT, František. Pokus o zřízení prvního fideikomisu ve Slezsku. *Slezský sborník. Acta Silesiaca* 67 (27). 1969, s. 99–105; MACKOVÁ, Marie. Šlechtický fideikomis v Čechách 19. století (na příkladu hrabat z Althanu). *Theatrum historiae* 28. 2021, s. 125–156; ŠVECOVÁ, Adriana – LACLÁVÍKOVÁ, Miriam. Das Familienfideikommiss in der ungarischen Rechtsordnung und seine Auflösung in der ersten Tschechoslowakischen Republik zwischen zwei Weltkriegen. *Czasopismo Prawno-Historyczne = Annales d'Histoire du Droit* 69. 2017, č. 1, s. 131–146.

se podrobněji jeho původem zatím nepřinesl. A to přesto, že se v obecné rovině význam studia tématu historických fideikomisů pro současnost na příkladech nedávných soudních sporů (Opočno)⁸ přesvědčivě potvrzuje. Důvod je zřejmý. V případě reálných rodinných fideikomisů, ale i pekuniárních (peněžních), se jedná o instituty dlouhého trvání, jejichž hlubší studium klade vyšší nároky na badatele nejen v oblasti jazykové vybavenosti a paleografických dovedností, ale zejména na čas, protože materie k mnohasetletému trvání těchto institutů – pokud je vůbec zachována – je rozptýlena po archivech a knihovnách napříč střední Evropou. Je pochopitelné, že tímto fideikomisy od komplexního studia odrážejí, resp. poutají pozornost odborníků vždy na daný region a období.

Práce je pojata jako sumární shrnutí problému po provedené rešerši značné části dochovaných písemných pramenů k danému fideikomisu, zejména ze zmíněného archivního fondu Ústřední správy Jičíněves, Velkostatku Kopidlna, ale i Rodinného archivu Šliků uloženého ve Státním oblastním archivu v Hradci Králové, Archivní oddělení Zámorsk, a dále z archivních fondů Desky zemské větší, Stará manipulace, Nová manipulace, Česká dvorská kancelář, České gubernium, Fideikomisní spisy, Zemský soud, Nejvyšší soudní dvůr – Vídeň, Nejvyšší soud Národního archivu, dále pak z písemností z Rakouského státního archivu. Po prostudování obsáhlého materiálu je zcela zřejmé, že práce na tomto poli teprve začíná a netýká se přirozeně jen Schliků. Procesy vzniku, vývoje a zániku reálného svěřenství české a moravské šlechty nabízejí velké množství materiálu ke studiu a s ním i nepřehledné množství právněhistorických témat. Jelikož se jedná o tzv. věčný institut v rámci dědického práva, je možné s velkou mírou zjednodušení konstatovat, že každá generační výměna nabízí zajímavou příležitost ke zkoumání, jak perpetuitou garantovaná vůle zakladatele ob stojí či neob stojí vůči změnám vyvolaným vývojem práva a zejména vůči akceptaci této vůle v rámci každé jedné šlechtické rodiny.

Úvodní část studie je věnována obecným dějinám institutu svěřenství od římského práva, kde se objevuje původní *fidei commisso* (důvěře svěruji), neformální institut dědického práva, až po jeho zakořtení v zemském právu, jakožto panovníkem od 17. století udělovaná

⁸ Srov. Pl.ÚS 25/17 ve věci mobiliáře zámku Opočno.

výsada aristokracii k zajištění nedělitelnosti a nezczitelnosti majetku šlechtických rodů v českých zemích, z počátku hlavně nemovitého a později i peněžního. Náležitá pozornost bude věnována jeho vývoji v 18. a 19. století, kdy začal být fideikomis vnímán jako brzda přirozeného hospodářského vývoje a začaly se objevovat hlasy k jeho zrušení. K němu se však reformátoři neodhodlali a ke zrušení došlo až v období Československé republiky, kdy byla rodinná svěření v roce 1924 zrušena z důvodu národohospodářských i právních pohnutek, mj. i proto, že dokázala odolávat pozemkové reformě, na které měl zájem stát. Pro tuto část je počítáno především se zhodnocením relevantní literatury a jejím využitím pro uvedení do kontextu problematiky.

Druhá část práce je koncipována jako případová studie zaměřená na právněhistorický rozbor schlikovského rodinného fideikomisu Kopidlno a Staré Hradky. Pojednán je jeho vznik v roce 1672. Stěžejní část studie je věnována v zásadě fatálním sporům o schlikovský rodinný fideikomis a právním otázkám v nich řešeným. Pod tímto pojmem se skrývá několik soudních řízení před všemi stupni soudních soustav habsburské monarchie, Rakouska-Uherska, Československé republiky a České republiky v 17. století, v 18. století a v letech 1908–2016. Předmětem všech zmíněných řízení byly krátce po vzniku svěření spory o rozsah fideikomisu po jeho zřízení a později spory o nástupnictví ve fideikomisu, které se řídily zřizovací listinou (testamentem z roku 1672). První úskalí nastalo, když vůle zřizovatele svěření byla konfrontována se zemským právem a neuspěla vůči povinnosti testátora zajistit povinný díl dědicům, což mělo fatální dopad na územní i věcný rozsah daného zřízení. Zřizovatel dále dbal v testamentu v souladu s dobovými pravidly i na morálku svého rodu, proto hlídalo zřízení pod přísnou sankcí ztráty nástupnického práva čistotu šlechtické krve, která mohla utrpět nerovnorodým sňatkem či nectným životem manželky. Zároveň na případ vymření rodu po meči pamatoval testament s několika čekateli nástupnictví, přičemž toto oprávnění se vztahovalo i na jejich mužské potomky. V roce 1906 zemřel Ervín Schlik, držitel svěření, předčasně a bez legitimního potomka. Jeho nástupcem by mohl pouhou dědickou posloupností být jeho bratr František, který však uzavřel z pohledu práva 17. století nerovnorodý sňatek. Oprávněnost domnělého nároku případných dalších čekatelů byla zkoumána v soudním řízení na základě zjišťovací žaloby a s takovou

žalobou v roce 1912 uspěl nad Františkem Schlikem, který své právo neprokázal, Konrád hrabě Ungnad z Weissenwolffu. Velmi zajímavým se ukázal pokus Františka Schlika a následně jeho syna Jindřicha opětovně do držby fideikomisu vstoupit po předčasné smrti posledního mužského potomka Ungnadů z Weissenwolffu, Mikuláše, v roce 1917. Přestože Schlikové se svým nárokem vzneseným již po vzniku republikového zřízení v roce 1918 neuspěli, paradoxně nejbliže se ocitli možnosti vstoupit do opětovné držby až po zrušení institutu rodinných fideikomisů v roce 1924. Definitivně tak o naději na vrácení fideikomisu přišli až v roce 1927, přičemž soudní řízení mladé Československé republiky s pozadím zákulisních strategií protistrany zastupované advokátem Franzem Wien-Claudim nabízejí látku téměř románovou. Ztráta nároku Schliky hluboce zasáhla, a proto se věnovali revizi této záležitosti ve všech politických zřízeních, která to umožňovala. V roce 2008, kdy jsem se s materií ke kauze začal poprvé seznamovat, začala před Obvodním soudem pro Prahu 1 zatím poslední fáze úsilí o návrat majetku předků do správy a užívání rodiny. Přestože očekávaný výsledek se nacházel pravděpodobně spíše v morální rovině, zůstala i tato snaha prozatím neúspěšná. V samostatných kapitolách je zpracována problematika rovnorodých sňatků, která hrála pro vyústění sporů zcela zásadní roli, dále pak situace rodových městských rezidencí a jejich vztahu k rodinnému fideikomisu a v neposlední řadě pozoruhodný exkurs k osobnosti následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este ve vztahu k problematice rodinného svěření Kopidlno – Staré Hradky.

Na tomto místě je nutné výslovně zmínit a některé čtenáře varovat, že předmětem této práce je v první řadě pojednání dějin právního vývoje fideikomisu, a nikoliv pojednání vývoje předmětných panství a velkostatků, které jsou odlišným a neméně zajímavým tématem. Pro oživení témat je v knize několik exkursů do problematiky obecné a kulturní historie, ale jedná se spíše o doplněk kontextu než o vyčerpávající a do budoucna žádoucí zpracovávání celkových dějin panství. Dochované archivní dokumenty totiž zachycují velmi podrobně hospodářské pozadí institutu svěření, což vyplývá ze samé jejich podstaty, kterou je ochrana majetku, ať již reálného, či pekuniárního. Dokumenty tak v sobě obsahují základací akty popisující často velkolepý rozsah nového svěření, jehož cílem je zajistit majetkový korpus. Definice nového svěření vycházela z procesu separace, během kterého byla podstata jmění fideikomisu

vydělena ze jmění zakladatele. Proces separace probíhal periodicky vždy se změnou držitele, kdy bylo nezbytné oddělit podstatu fideikomisu od osobního jmění držitele, které bylo předmětem vlastního pozůstalostního řízení. Založení následují pravidelné podrobné periodické výkazy o finančním stavu podstaty daného fideikomisu, ale i mimořádné výkazy vyplývající z případně uvalené nucené správy (sekvestrace). V případě reálného fideikomisu značné množství tvoří prameny podchycující územní vývoj podstaty svěřenství (nájmy, pacht, scelování pozemků), ale i opačný trend, tj. pokusy jednotlivých držitelů fideikomisů o jejich zadlužení či v krajním případě zrušení. V předkládané studii je pracováno i s těmito materiály, ale pouze co do dopadu na právní podstatu institutu svěřenství. Poznámkový aparát je kromě nezbytných odkazů na prameny a literaturu zejména v částech pracujících s primárními prameny využit ke zpřístupnění znění jednotlivých právních dokumentů v úplnosti či výtahu. Podstatné pasáže cizojazyčných dokumentů jsou opatřeny autorským překladem z důvodu zvýšení čtenářského komfortu a zároveň u textů z archaických období i z důvodu možnosti čtenáře případně polemizovat s interpretací. Nezbytnost tohoto opatření dokládá i níže pojednaná skutečnost, že nejednoznačnost výkladu ustanovení německé závěti ze 17. století vyžadovala v soudním řízení ze začátku 20. století služeb znalců, jejichž závěry ani ve výkladu několika odstavců barokní němčiny nebyly vůbec jednoznačné.

Mírný pokus o antropomorfizaci tématu ve volbě názvu „Biografie“ jednoho vybraného rodinného reálného fideikomisu je zvolen po zralé úvaze. Vlastní nástroj fideikomisu je výsledkem právního jednání, který od počátku působí prosté konkrétní právní následky tímto zakladatelským právním jednáním založené. Značné barvitosti a plastičnosti dosahují zmíněné právní následky však zejména ve světle právních otázek položených v rámci řízení, které se snaží domoci se práv zakladatelským jednáním založených, případně se snaží toto zakladatelské jednání zpochybnit, tedy vyložit způsobem, který nutně neodpovídá původnímu záměru zakladatele. Jelikož zakladatelské právní jednání projevené ve formě zřizovací listiny či testamentu má představovat neměnný základ působící na věky tytéž právní následky, dochází zákonitě ke kolizi s organickými proměnami práva. Každý tzv. fideikomisní spor tedy řeší kromě odlišného obsahu ve svém předmětu i zcela individuální jedinečnost spočívající v řešených právních otázkách. Z tohoto úhlu pohledu je

tento z podstaty neměnný institut značně proměnlivý a vykazuje určité znaky blízké živému organismu.

Předkládaná publikace z části vychází z textu autorovy diplomové práce obhájené v roce 2023 na Fakultě právnické ZČU a zpracované v rámci řešení projektu ZČU SGS-2020-025 Právo v běhu času 3 a během něj dále rozpracovaného. Finální – výrazně rozšířený – text pak vznikl v rámci řešení projektu ZČU SGS-2023-012 Právo v běhu času 4. Za výraznou pomoc při práci na tomto textu náleží velké poděkování všem, kteří si udělali čas na konzultace, v první řadě oběma oponentům Ondřeji Horákovi a Janovi Županičovi, jejichž připomínky přispěly k rozpracování dílčích témat a původně recenzovaný rukopis se o třetinu zvětšil. Na tomto místě bych rád vyjádřil poděkování hraběti Ing. Františku Schlikovi za poskytnutí kopií soudních rozhodnutí z uplynulého posledního řízení a zejména za živý zájem o téma. Značné poděkování náleží pracovníkům českých, moravských a rakouských archivů za trpělivé vyhledávání materiálu a konzultace, zejména pak Markétě Česákové z Archivního oddělení Zámrska (SOA Hradec Králové), Kláře Woitschové z Archivu Národního muzea a Petrovi Marešovi a Heleně Klímové z Národního archivu. Za čas a řadu objevných podnětů ke složité otázce valdštejnského fideikomisu děkuji Markovi Starému. Velké poděkování je potřeba vyjádřit Miloši Hořejšovi za podnětné diskuze k tématu problematiky šlechty. V neposlední řadě náleží dík vedoucímu mé práce Vilému Knollovi za bezměrnou trpělivost a poskytnutí dostatečného prostoru ke zpracování tohoto obtížného tématu. Na závěr je nutné poděkovat za podporu a trpělivost manželce Anně a synovi Jáchymovi.

Prameny a literatura

Účinností nového občanského zákoníku se do české právní kultury vrátil staronový institut svěření ve formě svěřenských fondů upravený v ustanoveních § 1448 – § 1474 zákona č. 89/2012 Sb. Přestože inspiračním zdrojem právní podoby svěřenského fondu je quebecká fiducie představující kontinuální podobu anglosaského trustu,⁹ jeho zavedení vzbudilo živý zájem o předchůdce svěření živé v českých zemích v podobě rodinného fideikomis do jejich zrušení v roce 1924, příp. ve formě fideikomisární substituce, která byla zrušena až občanským zákoníkem č. 40/1964 Sb. V posledních letech se tak setkáváme s literaturou, která se věnuje právě svěřenským fondům.¹⁰ Nezaslouženě menší prostor je věnován dějinám tohoto institutu. Na tomto poli si připsala prvenství Barbora Bednaříková, která již ve dvou vydáních publikovala souhrnnou studii o dějinách fideikomis nejen v českých zemích.¹¹ Práce je pozoruhodná tím, že se jedná o první vědeckou studii vydanou na dané téma po 50 letech, která navíc předkládá komplexní vývoj institutu svěření od počátků v římském právu až do současnosti s přihlédnutím k současné zahraniční literatuře. Pro téma předkládaného výzkumu je zcela zásadní, že si autorka vybrala schlikovský fideikomis jako jeden z příkladů šlechtického rodinného fideikomis, na kterém demonstrovala za použití archivních pramenů vývoj institutu v zajímavých momentech jeho existence. Přehledné dějiny rodinného svěření zpracoval v precizním slovníkovém hesle Jan Kober.¹² Naposledy se o komplexnější zpracování problematiky pokusil Pavel Koblasa, který ve své syntéze zúročil svůj dosavadní

⁹ LEDERER, Vít. *Fiducie a svěřenský fond*. Praha: Wolters Kluwer, 2021.

¹⁰ Např. SVEJKOVSKÝ, Jaroslav – KOVÁŘ, Ivan a kol. *Svěřenské fondy. Příležitosti a rizika*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2018, 117 s.

¹¹ BEDNAŘÍKOVÁ, Barbora. *Svěřenské fondy*. Institut pro uchování a převody rodinného majetku. 2. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2014, 200 s.

¹² KOBER, Jan. *Fideikomis (svěření)*. In: *Encyklopedie českých právních dějin*. SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). II. sv. D–J, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, KEY Publishing, 2016, s. 492–504.

výzkum několika českých reálných fideikomisů (Hořice, Landštejn ad.). Velkoryse pojatý katalog jednotlivých zřízení je první souborovou prací o konkrétních rodinných fideikomisech, která má potenciál stát se základem pro postupné zpracování rodinných svěřenství.¹³ Zcela zásadní právněhistorickou prací i přes stáří více než 60 let zůstává již klasická studie Valentina Urfuse z roku 1962. Studie přes některé marxistické závěry je stále platná, protože se jako první zaměřila na rodinný fideikomis jako svébytný instrument ochrany majetku šlechty v kontextu dějin práva v českých zemích a hlavně sumarizovala závěry staršího teoretického bádání o rodinných fideikomisech od počátku 17. století až do období první republiky. Urfusova práce navazuje na starší bádání, které pro české prostředí reprezentuje zejména Čeněk (Vincenc) Pinsker¹⁴ se svojí klasickou studií o českém zřízení rodovém,¹⁵ která se však zaměřuje spíše než na počátky reálného fideikomisu na starší tuzemská svěřenství, která mají řadu společných znaků, ale nejsou rodinnými fideikomisy španělského typu, které jsou předmětem této práce. Ve stínu této studie zůstávají jeho další práce, které jsou spolu s uvedeným dílem a poznámkami v jeho pozůstalosti zjevnou přípravou na komplexní zpracování institutu rodinného fideikomisu v Čechách.¹⁶ Bohužel k uzavření tohoto tématu nikdy nedošlo, protože Pinsker zemřel v roce 1913, krátce po uzavření důležité fáze sporu o schlikovský fideikomis, kterého se jako znalec také účastnil. Pomyslnou štafetu převzal po Pinskerovi až Jan Kapras (1880–1947),¹⁷ který se

¹³ KOBLASA, Pavel. *Reálné fideikomisy aristokratických rodin v Českém království a ve střední Evropě*. Praha: Národní archiv, 2025.

¹⁴ STARÝ, Marek. *Čeněk Pinsker*. In: Encyklopedie českých právních dějin. SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). XIV. sv. K–Ř, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, KEY Publishing, 2023, s. 665–666.

¹⁵ PINSKER, Čeněk. *České zřízení rodové. Právníké rozhledy*. Praha 1907, ročník 8, příloha, s. 1–18.

¹⁶ PINSKER, Čeněk. *Šlechtictví velechrámů a kapitul chrámových v Čechách. Právníké rozhledy*. Praha 1909, ročník 10, s. 215–217, 229–231, 237–240, 249–250; PINSKER, Čeněk. *Spor o svěřenství hořovické. Právníké rozhledy*. Praha 1908, ročník 9, s. 42–48; PINSKER, Čeněk. *O důkazech filiačních a ztrátě šlechtictví v Čechách. Právník. Časopis věnovaný vědě právní i státní*. 1896, roč. 35, s. 189–198, 225–232, 261–270.

¹⁷ KINDL, Vladimír. *Jan Kapras*. In: Encyklopedie českých právních dějin. SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). XIV. sv. K–Ř, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, KEY Publishing, 2023, s. 82–84.

fideikomisu okrajově věnoval v souvislosti s vývojem šlechtického velkostatku.¹⁸ Rodinným fideikomisům v habsburské monarchii byla věnována studie Otty Fraydenegg und Monzello, která se věnuje jejich vývoji z pohledu rakouského prostředí; tato studie v rakouské historiografii zaujímá obdobně zásadní místo jako práce Urfusova pro české prostředí.¹⁹ Současný rakouský výzkum reprezentuje zejména práce Margarethy Lanzinger²⁰ a jejího žáka Florianu Andretsche, navazující na jeho kvalitní magisterskou práci.²¹ V pojednání teritoriálně českých fideikomisů pracuje rakouská historiografie se studii z období monarchie, z nichž si stále určitou platnost udržuje práce Karla Theodora von Inama-Sternegg a Aloise svobodného pána von Kallina.²² Z absolventských prací je nezbytné zmínit magisterskou práci Niklase Salm-Reifferscheidt z roku 2001 věnovanou vlastnímu sporu o schlickovský fideikomis, která je zpracována na základě pramenů uložených ve weissenwolfském archivu ve Steyreggu.²³ Jako další podstatné práce je zapotřebí zmínit studie

¹⁸ KAPRAS, Jan. Velkostatky a fideikomisy v českém státě. *Právníké rozhledy*. 1918–1919, roč. 19, s. 32–34, 48–53, 65–72, 118–122, 119–123.

¹⁹ FRAYDENEGG UND MONZELLO, Otto. Zur Geschichte des österreichischen Fideikommiß-rechtes. In: *Reformen des Rechts. Festschrift zur 200-Jahr-Feier der Rechtswissenschaftlichen Fakultät*. 1979, s. 777–808.

²⁰ Např. LANZINGER, Margareth. Il fedecomesso nell'area di lingua tedesca. *Storia di una lunga fine. Mélanges de l'Ecole française de Rome. Italie et Méditerranée modernes et contemporaines* 124. 2 (2012) 2013, s. 351–364.

²¹ ANDRETSCH, Florian. *Adelsmacht und Primogenitur. Fideikommisse und Verwandtschaft in der Habsburgermonarchie ca. 1600–1800*. Nepubl. dipl. práce. Universität Wien 2019; ANDRETSCH, Florian. Familienplanung für Ewigkeit. Sukzessionsordnungen inden Fideikommissurkunden niederösterreichischer Adelsgeschlechter des 17. Jahrhunderts. In: *Vererben und Erben. Adelige, städtisch-bürgerliche Kontexte*. Hrsg. von Margareth Lanzinger, s. 25–53.

²² INAMA-STERNEGG, Karl Theodor von. Die Familien-Fideicommiss in Oesterreich. *Statistische Monatschrift*. 1883, 9. roč., s. 465–481; KALLINA, Alois, sv. p. von. Ueber die Fideicommiss in Böhmen. *Juristische Blätter*. 1881, roč. 10, s. 169–171, 181–182, 193–195, 205–206, 325–326, 337–338; KALLINA, Alois, sv. p. von. Die niederösterreichischen Fideikommissurkunden. *Juristische Blätter*. 1905, roč. 34, s. 185–188.

²³ SALM-REIFFERSCHIEDT, Niklas. *Der Schlick-Prozess. Der Streit um das Gräfliche Schlick'sche Familienfideikommiss Kopidlno und Altenburg zwischen den Grafen Schlick, den Grafen Weissenwolff und den Fürsten zu Salm-Salm von 1901 bis 1912 nach den Unterlagen des Herrschaftsarchives Steyregg*. Diplomarbeit Uni. Wien 2001.

Jiřího Georgieva, Ondřeje Horáka a Jana Županiče, kteří se v rámci zpracovávání tématu šlechty a jejich vlastnických práv problematiky fideikomisů významně dotýkají.²⁴ Pro další hlubší zpracování tématu fideikomisu jako takového v budoucnu je zapotřebí kriticky zpracovat rozsáhlou právní produkci drobnějších studií, které doprovázely rodinný fideikomis v polemikách provázejících jeho postupný zánik zhruba od osmdesátých let 19. století. K těmto studiím bylo během zpracovávání práce přihlíženo pouze namátkově. Pro období po roce 1918 byla pro konfrontaci s prameny využívána Vážného sbírka rozhodnutí Nejvyššího soudu ve věcech civilních.²⁵ Pro starší období byly hojně využívány dobové edice panovnických nařízení ze 17. a 18. století.

Kromě právní literatury bylo pracováno se studii historickými a uměnovědnými, které se však soustředí spíše na obsahovou náplň těchto zřízení než na dějiny jejich vývoje.²⁶ V této souvislosti stále platí konstatování, že stejně jako na poli právní vědy i v oblasti produkce historické a uměnovědné jsou fideikomisy zatím velkou výzvou. Co se týče literatury k samotnému schlikovskému fideikomisu, zde je možné shrnout, že za základní zdroj informací pro dějiny fideikomisu v raném období je stále částečně platnou studie o majitelích panství Veliš kopidlenského kněze a historika Františka Aloise Vacka z roku 1827, která se opírá o primární prameny

²⁴ GEORGIEV, Jiří. České fideikomisy v posledních letech své existence (poznámky k aspektům archivním a právním). *Paginae historiae. Sborník Státního ústředního archivu v Praze*. Sv. 9, 2001, s. 71–97; HORÁK, Ondřej. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*. Praha 2010, 287 s.; ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha, 2006, zde je kromě celé podkapitoly o rodinných fideikomisech (s. 248–255) nutné upozornit na odstavec (s. 246), který kontextualizuje nerovnorodý sňatek Františka Schlika z roku 1896 s odkazem na nepublikovanou absolventskou práci MALOŇ, Lubor. *Mesaliance v prostředí rakousko-české historické šlechty v letech 1896–1918*. DP, UPOL, Olomouc 2005. Týž k tématu MALOŇ, Lubor. Cti otce svého i matku svou – a hlavně je poslouchej! Dvě mesaliance v rodě Schliků. In: *Muzejní noviny. Regionální muzeum a galerie v Jičíně*. 2006/2, č. 29, s. 14–16.

²⁵ VÁŽNÝ, František. Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských. 1920–1927.

²⁶ Obecně např. MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004.

a z jejichž závěrů čerpá v zásadě veškerá pozdější literatura až do současnosti.²⁷ Cílem následujících řádků bude proto tento rámec významně rozšířit, nejen pro období baroka, ale i období následující.

Jelikož předmětem práce byl rodinný fideikomis Schliků Kopidlno – Staré Hradky, byl velký prostor věnován studiu pramenů nacházejících se v českých archivech, jmenovitě šesti archivním fondům. Prvořadým pro toto téma byl fond Fideikomisní spisy uložený v Národním archivu. Jeho podstatu tvoří písemnosti soudů, které se v minulosti fideikomisy zabývaly. Kromě ryze právních dokumentů tvoří většinu fondu prameny hospodářské povahy vzešlé z výkonu kontroly týkající se fideikomisu (směny pozemků, hypotekární záležitosti apod.). Ve fondu jsou však uchována i důležitá rozhodnutí soudů ve věcech zřízení, nástupnictví a sporů o ně.²⁸ Kromě toho priora dokumentů obsahují podrobné inventární seznamy soupisu majetkových podstat svěřenství, které jsou využitelné obzvláště pro historiky obchodního práva, hospodářské historiky a historiky dějin umění.²⁹ Vedle rodinného archivu Schliků se jako zásadní zdroj pramenů potvrdil v úvodu zmíněný a citovaný fond Ústřední správy schlikovských velkostatků Jičíněves, který fond Fideikomisní spisy doplňoval zejména o korespondenci k tématu, případně o koncepty některých stěžejních dokumentů. Neméně hodnotným se ukázal dochovaný aktový materiál centrálních správních úřadů 17. a 18. století uložených ve fondech Stará manipulace, Česká dvorská kancelář i České gubernium v Národním archivu, kde se obzvláště důležité

²⁷ WACEK, Franz Anton. Die Dynasten von Welisch. *Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst*. 1827, č. 67, s. 373–377, č. 70, s. 386–389, č. 71–72, s. 393–396, č. 73, s. 401–406, **č. 79, s. 433–436, č. 80–81, s. 441–444, č. 82, s. 449–452**, č. 83–84, s. 461–464. Období 17. a 18. století jsou věnovány vyznačené kapitoly. Vackovo schéma pak přebírá a doplňuje v zásadě veškerá literatura k tématu: Stručný nástin dějin panství a hraběcího rodu šlikovského, Jičín, 1895; PÍSKAČ, František. *Dějiny hradu Veliše a panství Šlikovského. Historické pojednání*. Jičín 1898. Z Vacka zásadně čerpá i RYCHNOVÁ, Lucie. *František Josef Schlik a česká barokní krajina. Život šlechtice na východočeském venkově*. Praha: Scriptorium, 2020, která však jeho závěry hodnotně doplňuje vlastním archivním výzkumem a zasazuje je do kontextu sledovaného tématu.

²⁸ Výše zmíněné bohužel neplatí pro všechny fideikomisy uložené v tomto fondu, protože ne vždy jsou všechna soudní rozhodnutí zachována.

²⁹ STUPKOVÁ, Marie a kol. *Fideikomisní spisy, 1564–1953. Inventář*. Praha: SÚA, 1978.

ukázaly koncepty písemností ke vzniku fideikomisu i sporům s ním spojeným v 17. a 18. století. Pro starší období bylo nezbytné pracovat i s písemnostmi fondu Desky zemské.

Okrajově byly pro období 19. a 20. století využívány i informace z dobového tisku, na kterých bylo možné demonstrovat určitý ozvuk soudních kauz ve veřejném prostoru. Tyto informace byly využívány zejména pro komparaci obdobných kauz se Schliky z důvodu, že tehdejší tisk poměrně zevrubně informoval o průbězích jednotlivých soudních stání. A někdy doplňoval informace, které v úředních spisech nelze najít. V této souvislosti je však zapotřebí zdůraznit, že k takovému prameni je zapotřebí přistupovat vždy se zvýšenou mírou kritiky, protože jmenovitě novinové příspěvky nemusely být vždy nezávislým zdrojem informací, ale při svědomitém zacházení mohou hodnotně odkrýt další souvislosti tématu.

Fideikomis a jeho počátky v římském právu

Právní institut rodinného fideikomisu (neboli svěření) je součástí soukromého práva. Vznikl postupným vývojem právní úpravy několika odlišných institutů dědického práva. Svým pojmenováním navazuje na římskoprávní institut fideicommissum, který sahá do nejranějšího období dějin římského práva. Jeho podstatou byla obligace, kterou zůstavitel zavazuje dědice, aby v určitých případech plnil ve prospěch třetích osob. Původní závazek nevyžadující zvláštních forem k jeho ustanovení se postupem času dílem formalizoval, dílem přebíral znaky dalších institutů (legatum). Pro český novověký právní institut pak byla rozhodující podoba z Digest, ve kterých byla definována fideikomisární substituce (svěrenecké náhradnictví), která spočívá v nařízení zůstavitele přednímu dědici (fiduciář), aby tento přenechal dědictví po své smrti, příp. po splnění nějaké podmínky následnému dědici označovanému dříve jako svěrenecký náhradník (fideikomisář), v současnosti jako svěrenský nástupce. Tento institut dorazil do českých zemí s recepcí římského práva před příchodem rodinného fideikomisu (svěření) v 16. století a v československém právním řádu ho přežil o 40 let. Rodinný fideikomis (svěření) je přes názvoslovnou podobnost institutem odlišným, který se v raných historických pramenech v českém zemském prostředí vyskytuje pod označením majorát, v návaznosti na pojmenování zdrojového právního institutu španělského lenního práva. Základem terminologie je supinum fideicommissum – důvěře svěřený od latinského sousloví fidei committere – svěřit důvěře. V češtině kolísá terminologie svěření a svěrenectví, ve starší české literatuře je možné se setkat i s termíny důvěření,³⁰ svěření, důvěrné svěření.³¹

³⁰ RYBIČKA, Antonín. *Pravidla, přísloví a povědění, vztahující se k správě veřejné a obecní i k právu*. Praha 1872, s. 164.

³¹ GRÜNWALD, Vendelín. *Právo dědické podle obecného zákoníka občanského: s výkladem jakož i přípravným historickým úvodem*. Praha 1853, s. 64.

Původní fideicommissum (fideikomis) v tradici římského práva bylo odkazem a vzniklo jako naprosto neformální institut tím, že zůstavitel ve své závěti pověřil určitého dědice a vyslovil přání, aby jasně definovaný majetek po smrti zůstavitele spravoval a určitým způsobem užíval a aby ho po splnění nějaké podmínky či uplynutí doby v nerozdělené podobě předal další osobě.³² Římské právo vytvořilo pro odkazy dvě právní formy: legatum a fideicommissum. V Justiniánově právu oba instituty splynuly v jeden. Původní legatum pochází ze starého civilního práva a kodifikováno bylo již zákonem XII. desek. Uděleno mohlo být pouze testamentárnímu dědici a vždy spočívalo v poskytnutí majetkové hodnoty k tíži dědictví. Původně mohlo být nařízeno pouze v testamentu, později také v testamente potvrzeném kodikilu. Podle formulací byly rozeznávány čtyři druhy legátů (legatum per vindicationem, per damnationem, sinendi modo, per praeceptionem).³³

Již v období římské republiky docházelo k případům, kdy zůstavitel v rozporu s předepsanými čtyřmi formami pro legata vyžadoval po dědicovi či legatářovi, aby po jeho smrti plnil něco třetí osobě. Původně pro toto jednání byla užívána forma prosby a její akceptace ještě za života zůstavitele. Později byla tato prosba součástí testamentu, příp. jiným jednostranným pořízením. Jelikož v raných dobách za republiky nevycházel z takovéto vyslovené žádosti žádný právně žalovatelný závazek, ale pouze mravní povinnost, jejíž splnění cele záviselo na cti a věrnosti (fides) požádaného (fiduciarius), bylo takové pořízení nazváno fideicommissum, obmyšlený pak fideikomisář (fideicommissarius). Právní vymahatelnost takového závazku spadá až do raného římského císařství, přičemž pravomoc k vymáhání ve věcech fideicommissum byla příkazována v jednotlivých případech konzulům. Za první skutečnou normativní úpravu fideikomisu je považováno senatus consultum Trebellianum vydané v roce 56 či 57 n. l., které rozšířilo povinnost fideikomisáře, ale rozšířilo tím i jeho práva (vydáním pozůstalosti přecházejí dědické

³² BEDNAŘÍKOVÁ, Barbora. *Svěřenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku*. 2. aktualizované vydání, Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 4.

³³ KINCL, Jaromír – URFUS, Valentin – SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 304–307; HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Bratislava 1929, s. 550–552.

žaloby na fideikomisáře, který se tak ocitá jako dědic na původním místě fiduciáře). Podstatné bylo také vydání senatus consulta Pegasiana v roce 73, které zavedlo pro fideikomisy tzv. falcidiánskou kvartu jakožto minimální povinnou částku, která musí připadnout dědici coby fiduciáři, kterým má převzít fideikomis ve prospěch třetí osoby.³⁴ Obě senatus consulta byla převzata i do novověkého reálného fideikomisu, a jak bude níže ukázáno, zejména ustanovení o trebelliánské a falcidiánské kvartě se v zakládacích dokumentech fideikomisů 17. století dostávalo do konfliktu se snahou zakladatelů tyto tradiční povinné díly omezit ve prospěch co největšího rozsahu podstaty fideikomisu.

Fideikomisární závazky byly před konzuly právně vymahatelné zpočátku případ od případu, později rok od roku, ale jen pro město Řím. Od vlády císaře Klaudia byl zaveden trvalý a všeobecný soud fideikomisní, spravovaný v Římě dvěma konzuly a dvěma praetores fideicommissarii, později jedním, v provincii místodržícím. I přes tuto změnu nebyla zatím předepsána určitá forma (testament, písemně, ústně nebo znamením). Obtížen fideikomisem mohl být jak dědic z testamentu, tak intestátní dědic či legatář a fideikomisář³⁵ nebo kdokoli, kdo od zůstavitele obdržel něco mortis causa. Od přelomu 3. a 4. století n. l. se postupně stíral rozdíl mezi pojmy legatum a fideicommissum. Změna spočívala ve snižování požadavku na přísnou formu u legata a naopak zavádění formy u fideicommissa. K faktickému sloučení došlo v letech 529 a 531 v Justiniánových Digestech. Došlo k setření rozdílu mezi čtyřmi legáty a legáta a fideikomisy byly postaveny na stejnou úroveň.³⁶ Zásadní úpravou bylo omezení nástupnictví při fideikomisární substituci do čtvrtého

³⁴ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 174–175, 244–245; BEDNAŘIKOVÁ, Barbora. *Svěrenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku*. 2. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 8.

³⁵ Intestátní poslušnost je dědická poslušnost zákonná – intestátní dědic je povolán smrtí zůstavitele bez závěti. Legatář neboli odkazovník je osoba, v jejíž prospěch je zřízen odkaz (legatum); legatář není dědicem, odkazem obtížený dědic se nazývá onerát. Fideikomisář je obmyšlený fideikomisem.

³⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Bratislava, 1929, s. 552–555; KINCL, Jaromír – URFUS, Valentin – SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 306.

stupně.³⁷ S recepcí římského práva do Evropy pronikal termín fideikomis ve dvou institutech. Za prvé se jednalo o fideikomisární substituci (zůstavitel uloží fideikomisáři povinnost předat pozůstalost po své smrti nebo uplynutí doby další osobě). Ve druhém případě se jednalo o rodinný fideikomis, ve kterém obdařený musel pro případ smrti převést majetek nabytý fideikomisem na dalšího člena rodiny, přičemž omezení nemohou trvat déle než dvě generace.³⁸

Fideikomis byl ve svých počátcích prost jakýchkoliv omezení, které však začaly být zaváděny již v římském právu. I v motivacích testátorů novověkých rodinných fideikomisů je někdy patrná snaha tuto ztracenou výsadu fideikomisu navrátit (např. omezením práva na dědický podíl). Jak bude níže ukázáno, římskoprávní institut rodinného fideikomisu tak pojil s jeho evropskou novověkou variantou spíše název, protože jeho podoba měla i jiné zdroje než římské právo.

³⁷ URFUS, Valentin. Rodinný fideikomis v Čechách. *Sborník historický*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1962, sv. 9, s. 199.

³⁸ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo. Systém a instituce*. 2. vyd., Plzeň 2016, s. 251–252.

Recepce rodinného fideikomisu do českého práva

Rodinný fideikomis – fideicommiss familiae perpetuum – v Českém království byl definován dvěma hlavními znaky: určením pro šlechtické rodiny a souhlasem panovníka. Dalším důležitým znakem byla perpetuita zřízení, časově omezená výhradně konkrétními podmínkami zřizovacího aktu. V českých zemích byl rodinný fideikomis zřizován po souhlasu panovníka buď rodinnou smlouvou, nebo nejčastěji testamentem, který musel být následně zapsán do desk zemských. Vlastním založením byl zároveň ustanoven způsob nástupnictví a řešení nástupnictví v případě vymření přímé linie dědiců.³⁹ Obzvláště v počátcích rodinného svěřenství však této definici odpovídalo jen málo založení, protože trvalo několik dekád, než se praxe ustálila.

Teoretické právní východisko pro vytváření fideikomisů 17. století se nacházelo v několika základních právněteoretických dílech. Z katolického prostředí pocházela práce Marka Antonia Peregrina nazvaná *De fideicommissis praefertim, universalibus tractatus frequentissimus*, z roku 1594, věnovaná obecněji základním právním principům svěřenství.⁴⁰ Základy španělské primogenitury pronikaly do českého prostředí i prostřednictvím práce Luíse Moliny *De Hispanorum primogeniorum origine ac natura libri IV*.⁴¹ Pro budoucí

³⁹ BEDNAŘÍKOVÁ, Barbora. *Svěřenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku*. 2. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 37–38; KRÁL, Pavel. *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*. České Budějovice 2002, s. 15–17.

⁴⁰ *De fideicommissis praefertim, universalibus tractatus frequentissimus*. M. Antonii Peregrini Patavini. Editio sexta. Venetia, 1603.

⁴¹ MOLINA, Luis. *De Hispanorum primogeniorum origine ac natura libri IV*. Kolín 1588.

praktickou aplikaci rodinných fideikomisů hrála podstatnější roli práce vzešlá z protestantského prostředí, která pojednávala již jako hlavní téma rodinné fideikomisy. Jednalo se o *Tractatus De Fideicommissis Familiarum Nobilium* od Philippa Knipschildta poprvé publikovaný až v roce 1654, který tak do právní praxe vstoupil až několik dekád poté, co byly věčné rodinné fideikomisy španělského typu pevnou součástí práva Českého království.⁴² V tomto díle rozpracoval autor svoji disertaci dokončenou v roce 1626. Jelikož rodinné fideikomisy měly povahu panovnického privilegia, které zemské právo až do přijetí Všeobecného občanského zákoníku řešilo na bázi základních předpisů obsažených v Obnoveném zřízení zemském a Deklaratoriích a novelách vždy ad hoc vydáváním právních předpisů upravujících konkrétní právní problém, stala se tato práce základním metodickým průvodcem právních výkladů fideikomisu v habsburské monarchii až do 20. století. Vznik a rozšíření této pomůcky mohlo být jedním z impulsů, který přispěl k razantnějšímu rozšíření fideikomisů ve druhé polovině 17. století. Obecně při práci s tehdejší právní literaturou je zapotřebí zmínit, že právní teorie v souladu s tehdejší metodologií nepředkládala vlastní teze o dané problematice, ale snášela doklady ze stávající praxe a zaštiťovala je stanovisky jiných autorit. Právo tak nevytvářela, ale vyhledávala, což platí i o problematice rodinných svěřenství.

Knipschildt v teoretické rovině rozlišoval několik základních charakteristik svěřenství určených pro zachování šlechtických rodin, které však dle jeho slov nepředstavují druhové rozdělení svěřenství, ale spíše způsoby jeho ustanovení.⁴³ Svěřenství dle této charakteristiky mohou být reálná (věčná) (reale fideicommissum),

⁴² KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur, Von Stammgütern, tractatus*. Ulm 1654.

⁴³ KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur, Von Stammgütern, tractatus*. Ulm 1654, s. 48–55: „Fideicommissa haec familiarum Nobilium conservandarum alia sunt realia, alia personalia; alia expressa, alia tacita; alia universalia, alia particularia; alia simplicia et absoluta, alia pura, alia conditionata; alia propria, alia impropria; alia conventionalia, alia ultima voluntate constitutas, alia revocabilia, alia irrevocabilia, alia perpetua, alia temporalia, Quæ tamen non tam sunt divisiones quam modi constituendi.“

což jsou ta, která bez zmínky o konkrétních osobách nařizují, aby majetek zůstal v rodině za účelem jeho trvalého uchování. V případě pochybností se svěřenství pokládá za reálné, přičemž k určení dochází na základě znaků a dovozování (např. zda zůstavitel explicitně zakázal zcizení statků).⁴⁴ Osobní svěřenství (*fideicommissum personale*) lze identifikovat podle toho, že dispozice zřizovatele jsou omezeny na určité a konkrétně jmenované osoby, přičemž ono důvěře svěřené se váže k těmto osobám, ale nikoliv k věci (např. zůstavitel určí nějakou osobu dědicem a zakáže jí zcizit dědičný majetek).⁴⁵ Dále definoval svěřenství vyjádřená (*expressum fideicommissum*), ve kterých zakladatel výslovně a zcela konkrétně včetně odůvodnění prohlásí svou vůli ohledně osob, které mají být do svěřenství přijaty nebo z něj naopak vyloučeny, a povolí či zakáže zcizení. Účinkem případného jednání v rozporu s touto výslovnou normativní modalitou je neplatnost.⁴⁶ Naopak v tacitním svěřenství (*tacitum fideicommissum*) chybí vyjádření dispozičních slov zakladatele, ale přesto lze ze samotného svěřenského nástupnictví nebo z jiných

⁴⁴ KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur*, Von Stammgütern, tractatus. Ulm 1654, s. 48–49: „Reale fideicommissum est, quando absque commemoratione certarum personarum bona perpetuo in familiam ad ejus dem conservationem permanere praecipiuntur. [...] In dubio autem fideicommissum praesumitur reale [...] et quandoque ex certis signis et conjecturis colligitur, veluti si prohibitio alienationis ipsi rei cohaereat, et testator dixerit, prohibeo bona mea alienari et nulla personarum facta sit commemoratio, haec enim verba impersonalia in rem scripta sunt, et reale fideicommissum inducunt.“

⁴⁵ KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur*, Von Stammgütern, tractatus. Ulm 1654, s. 50: „Personale fideicommissum est, quando verba et dispositio instituentis ad certas et speciatim nominatas personas, quas non egreditur, restricta est [...] et sic fideicommissum personale est quod ipsam et personae, non autem rei cohaeret, veluti si testator Cajum et Sempronium haeredes instituat, eosque bona haereditaria alienare prohibeat.“

⁴⁶ KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur*, Von Stammgütern, tractatus. Ulm 1654, s. 52: „Expressum fideicommissum est, quando instituens expressis et dispositivis verbis causaque adjecta, de personis ad tale fideicommissum admittendis vel repellendis, quibusque alienatio prohibita, vel permissa sit voluntatem suam declarat. Ejusque effectus, ut si qui contra expressam prohibitionem fiat, id nullum sit.“

důvodů a domněnek usoudit, že jeho záměrem bylo svěření založit.⁴⁷ Právě tuto definici je třeba mít na paměti při budoucím hodnocení vztahu starších českých svěření a rodinného fideikomisu.

O celkové svěření (*fideicommissum universalis*) se jedná, pokud jsou buď celé dědictví, nebo většina zatíženy svěřenstvím. Naopak částečné svěření (*particulare fideicommissum*) je zřízeno nad nějakou dílčí určitou věcí z dědictví (například dědictví po bratrovi nebo mateřské věno).⁴⁸ Jednoduché a úplné svěření (*simplex et absolutum fideicommissum*) je svěření, ve kterém zůstavitel nařídí dispozičními slovy obsahujícími odůvodněný zákaz, aby byl jeho statek zachován ve věčné mužské posloupnosti jeho rodiny.⁴⁹ O holé svěření (*purum fideicommissum*) se jedná, pokud není přikázána podmínka a doba.⁵⁰ Podmíněné svěření (*conditio-natum fideicommissum*) znamená, pokud je přikázáno udržovat rodinné statky a zákaz zcizení je omezen pouze na určité osoby a přičiny a svěření je zůstavěno pro případ smrti nebo pod nějakou

⁴⁷ KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur, Von Stammgütern, tractatus*. Ulm 1654, s. 52: „*Tacitum fideicommissum est; quando expressa quidem disponentis verba deficiunt, sed tamen ex substitutione fideicommissariam, vel aliis rationibus et conjecturis colligi potest, ipsius mentem fuisse, tale fideicommissum instituere voluisse.*“

⁴⁸ KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur, Von Stammgütern, tractatus*. Ulm 1654, s. 52: „*Universale fideicommissum est, quando vel tota haereditas, vel certa ejusdem quota vel pars universalis fideicommisso vel restitutionis onere gravata est. Particulare est, quae rei alicujus particularis et certae restitutionem continet. Quale etiam est, si relicta sit haereditas, quae abunde testatori obvenit, veluti haereditas fratris, vel dos materna.*“

⁴⁹ KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur, Von Stammgütern, tractatus*. Ulm 1654, s. 52: „*Simplex et absolutum fideicommissum est; quando disponens principaliter et verbis dispositivis causam prohibitionis continentibus, atque sic per modum causae finalis et principalis dispositionis ac rationis, ut bona sua in familia, et descendentibus masculis perpetuo conserventur et permaneant, ordinat.*“

⁵⁰ KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur, Von Stammgütern, tractatus*. Ulm 1654, s. 53: „*Purum fideicommissum est; quando nec conditio, nec dies apponitur.*“

podmínkou.⁵¹ Vlastní svěřenství (*proprium fideicommissum*) má zvláštní povahu fideikomisu, který má být uchováván šlechtickými rodinami, neboť je předáván těm nejbližším v rodině k jejich běžnému zachování a v řádném nástupnictví.⁵² A naopak jako nevhodné svěřenství (*improprium fideicommissum*) je shledáno to, které je vytvořeno proti přirozenosti a podstatě (buď nejsou přijati všichni členové rodiny, nebo není dodrženo pořadí nástupnictví, nebo není ustanoveno na dobu neurčitou, ale pouze pro určitou generaci, nebo v něm není povolána jedna rodina, ale mnozí jedinci z rozličných rodin).⁵³ Dále rozlišuje na svěřenství zřízená smlouvou *inter vivos* (*conventionali fideicommissum*) a svěřenství zřízená poslední vůlí (např. testamentem nebo kodicilem).⁵⁴

O odvolatelné svěřenství (*revocabile fideicommissum*) se jedná, pokud je poslední vůlí nebo nějakým jiným právním jednáním *inter vivos* dohodnuto, že může být mocí nejvyššího soudu rozhodnuto o jeho zrušení v případě smrti. Naproti tomu neodvolatelná (*irrevocabile fideicommissum*) jsou svěřenství uzavřená mezi živými smlouvou nebo dohodou, protože od uzavřené dohody nelze

⁵¹ KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur, Von Stammgütern, tractatus*. Ulm 1654, s. 53: „*Conditionatum fideicommissum est; quando verbis enunciativis bonam familiam permanere praecipiantur, et prohibitio alienationis ad certas duntaxat personas et causas restricta est. Et conditionale fideicommissum dicitur, quando relinquitur vel post mortem, vel sub conditione.*“

⁵² KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur, Von Stammgütern, tractatus*. Ulm 1654, s. 54: „*Proprium fideicommissum est; quod propriam fideicommissorum familiarum Nobilium conservandarum naturam obtinet, veluti quod proximioribus in familia ad ejus conservationem perpetuo ac ordine successivo defertur.*“

⁵³ KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur, Von Stammgütern, tractatus*. Ulm 1654, s. 54: „*Improprium est, quando contra naturam et substantiam quaedam in eo immutantur; ita ut vel non omnes de familiam admittantur: Vel ordo successivus non observetur: vel non in perpetuum, sed ad certam tantum generationem constituatur: vel in quo non una familia, sed ex diversis familiis plures vocentur.*“

⁵⁴ KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur, Von Stammgütern, tractatus*. Ulm 1654, s. 54.

odstoupit (*pacta sunt servanda*).⁵⁵ Věčný fideikomis (*perpetuum fideicommissum*) je takový, v němž je bez jakéhokoli časového nebo osobního omezení nařízeno, aby majetek zůstal a byl navždy zachovávan v rodině, dokud existuje majetková podstata a žijí mužští potomci. Naopak dočasné svěření (*temporale fideicommissum*) je to, které je omezeno na určité časové období nebo na určité osoby.⁵⁶

Uvedené znaky rodinných fideikomisů nebyly jen návodem, jak tento institut založit,⁵⁷ ale byl to zároveň návod, jak zpětně rodinné svěření identifikovat u založení, která nebyla po formální stránce jednoznačná. Rozhodujícím pro určení v případě pochybností byla vůle testátora, kterou Knipschildt chápal jako nejzásadnější autoritu: „*Příčinou uskutečňující svěření založené za účelem zachování šlechtických rodin je samotná vůle fiduciáře neboli zkladatele. Totiž samotná vůle zůstavitele a oprávněné osoby má být ve svěření zkoumána a upřednostňována.*“⁵⁸ Pro doložení této

⁵⁵ KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur*, Von Stammgütern, tractatus. Ulm 1654, s. 54: „*Revocabile fideicommissum est; quod ultimam aliquam voluntate, vel per alios actus inter vivos, in vim tamen supremi iudicii ita constituitur, ut ad mortem usque revocari possit. [...] Irrevocabile est; quod actibus inter vivos per viam conventionis et contractus constituitur. In his enim legem appositam alteri in praejudicium alterius, cui inde jus est quaesitum mutare, vel a contractu perfecto recedere non licet.*“

⁵⁶ KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur*, Von Stammgütern, tractatus. Ulm 1654, s. 54: „*Perpetuum fideicommissum est, quo absque ulli determinatione temporis vel personarum, bona perpetuo in familiam, quam diu illa durat, et masculi super sunt, permanere et conservari iubentur. Quale est, quod favore agnationis et familiar relinquitur, cum enim familia quasi quaedam sit civitas, sive civium unitas, ita ut, sicut civitati relictum perpetuum est, ita etiam quod familiae relictum, atque ideo, quando constat bona familia vel intuitu familiae esse relicta, fideicommissum reale et perpetuum esse censeatur, et ea ratione expressa, ut bona in familiam remaneant, et conserventur, censi inductum fideicommissum absolutum et perpetuum inter omnes de familiam, etiam in casum mortis, docent. Temporale fideicommissum est, quod ad certum tempus, vel certas personas restringitur.*“

⁵⁷ BEDNAŘÍKOVÁ, Barbora. *Svěrenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku*. 2. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 42.

⁵⁸ KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De*

stěžejní myšlenky fideikomisů se dovolával dalších autorit s tím, že „ve svěření by se měl brát v úvahu spíše záměr než slova“ a též „že slova mohou být chápána i v nesprávném významu, jen aby byla zachována vůle a záměr zemřelého“.⁵⁹

Vedle právněteoretických studií jsou pro poznání dějin fideikomisu v českých zemích důležité i univerzitní teze. V roce 1735 obhájil na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze dizertaci kandidát obojího práva Josef Azzoni (1712–1760)⁶⁰ nazvanou *Humanum perpetuitas inventum, in perpetuam familiarum illustrium conservationem ordinatum seu Tractatus juridicus de fideicommissis familiae perpetuis*, která byla zaměřena na problematiku věčného trvání rodinných svěření s přihlédnutím k českému prostředí.⁶¹ S ohledem na toto zaměření je namístě se věnovat zejména jeho náhledu na podmínku vzniku věčného fideikomisu, doprovázenou českým specifikem, kterým byla povinnost panovnického souhlasu před zřízením, příp. panovnické confirmace po založení fideikomisu. Téma pojednával z perspektivy zkušenosti s rodinnými fideikomisy po více než sto letech jejich existence. Jak již poznamenal Urfus, potřebu přivolení panovníka autor odvozoval z mocných listů, které byly od účinnosti Obnoveného zřízení zemského pro platné založení primogenitury nahrazeny panovnickým souhlasem.⁶² Ve svých teoretických úvahách

bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur, Von Stammgütern, tractatus. Ulm 1654, s. 58: „Causa efficiens fideicommissorum, Nobilium familiarum conservandarum causam constitutorum, est ipsa fideicommittentis, seu instituentis voluntas. Sola enim testatoris et disponentis voluntas in fideicommissis inspicienda est et dominatur.“

⁵⁹ KNIPSCHILDT, Philipp. *De Fideicommissis familiarum nobilium, sive De bonis, quae pro familiarum nobilium conservatione constituuntur, Von Stammgütern, tractatus.* Ulm 1654, s. 58: „quod mens potius, quam verba in fideicommissis attendenda“, „ut verba etiam accipiantur in significatione impropria, ut defuncti voluntas et mens servetur.“

⁶⁰ STELLNER, František. *Joseph rytíř Azzoni*. In: Encyklopedie českých právních dějin. SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír, HORÁK, Ondřej, KOLUMBER, David (eds.). XXIII. sv. Biografie právníků A–J, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, KEY Publishing, 2022, s. 86–87.

⁶¹ AZZONI, Josephus. *Humanum perpetuitas inventum, in perpetuam familiarum illustrium conservationem ordinatum seu Tractatus Juridicus De Fideicommissis Familiae Perpetuis*. Praha 1735.

⁶² AZZONI, Josephus. *Humanum perpetuitas inventum, in perpetuam familiarum illustrium conservationem ordinatum seu Tractatus Juridicus De Fideicommissis Familiae Perpetuis*. Praha 1735, s. 54–56.

zašel Azzoni dál. Jelikož po více než sto letech mohl hodnotit dopady těchto zřízení na ekonomickou a společenskou situaci šlechtických rodin (např. chudnutí sekundogenitur), odůvodňoval povinnost panovnické confirmace právě ze zájmu panovníka o vyrovnané hospodaření své šlechty.⁶³ Uvedené úvahy ovšem výrazněji než dobu počátku 17. století reflektovaly situaci fideikomisu v 18. století a z takových úvah posléze vzešlo rozšíření povinnosti souhlasu při zřízení i na další země v době vlády Marie Terezie (1763).⁶⁴ S ohledem na dobu vzniku jeho názory nezmiňovaly i podstatný důvod panovnického souhlasu v českých zemích, kterým byla potřeba kontroly nových elit po rebelii z let 1618–1620.⁶⁵

Rodinný fideikomis neboli rodinné svěřeníství užívané v českých zemích bylo sloučením několika odlišných právních institutů, z nichž římské právo bylo pouze jednou zdrojovou linií. Nejednalo se o zdroj nejdůležitější, byť po něm až do moderní doby institut nesl pojmenování fideikomis. Za přímý zdroj rodinného fideikomisu importovaného do střední Evropy prostřednictvím habsburských panovníků v 17. století je pokládáno španělské právo. Instituce tzv. majorátu (*mayorazdos*, *mayoradgos*) je pokládána za institucionální základ rodinného fideikomisu. Původní španělský majorát spočíval v prosté primogenituře, ve které dědictví přecházelo vždy jen na prvorozeného. V raném období rodinného svěřeníství v rakouském soustátí mohly být termíny majorát/primogenitura a fideicommissum používány do jisté míry i jako synonymum, někdy se pisatel snažil o významové odlišení, přičemž pojem majorát býval v takových

⁶³ AZZONI, Josephus. *Humanum perpetuitas inventum, in perpetuam familiarum illustrium conservationem ordinatum seu Tractatus Juridicus De Fideicommissis Familiae Perpetuis*. Praha 1735, s. 68.

⁶⁴ KALLINA, Alois, sv. p. von. Ueber die Fideicommissse in Böhmen. *Juristische Blätter*. 1905, roč. 34, s. 169. Nařízení z 22. ledna 1763 in: VON PÄCK, Thomas Ignaz. *Supplementum Codocis Austriaci, oder Chronologische Sammlung aller vom 1ten Jänner 1759 bis letzten Dezember 17720 als der fürwährend-weiteren angetretenen glorreichsten Regierung der [...] Mariae Theresiae [...] erlassenen Generalien, Patenten, Satz-Ordnungen, Rescripten, Resolutionen, dann Landesobrigkeitlichen Edikten, Mandaten und Dekreten [...]*. Wien 1777, s. 371.

⁶⁵ Závěry staršího bádání shrnuje KOBER, Jan. *Fideikomis (svěřeníství)*. In: *Encyklopedie českých právních dějin*. SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). II. sv. D–J, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, KEY Publishing, 2016, s. 496–497.

případech užíván, pokud bylo pojednáváno o vztahu posloupnosti osob ke svěřenství, a pojem fideikomis, pokud bylo pojednáváno pouze o majetkové podstatě.⁶⁶ Teprve později začal majorát spolu s primogeniturou a seniorátem představovat jeden z různých druhů dědické posloupnosti, které mohly přicházet v úvahu v rámci rodinného fideikomisu, a uvedená nejednoznačnost byla odstraněna až s úpravou Všeobecného občanského zákoníku.⁶⁷ V tomto kontextu je vhodné připomenout základní definice nástupnictví ve fideikomisu v rakouském právním prostředí 19. století, jak je charakterizuje Jan Županič: „*Rakouské zvyklosti znaly tři varianty svěřeneckého nástupnictví. Nejrozšířenější byl primogeniturní fideikomis, ve kterém po smrti majitele přecházela celá podstata svěřenectví na nejstaršího syna. Relativně vzácnější bylo nástupnictví majorátní a seniorátní.*

⁶⁶ Dokladem této fáze je například testament Jaroslava Bořity z Martinic z roku 1638, kterým je založen smečenský fideikomis. Majorát je zde vykládán jako překlad pro primogenituru: „... als Familiae meae perpetuum Fideicommissum, durch mittel unser, dero Söhne und Descendenten, bey meiner und aller Grafen von Martinicz familia Geschlecht und Namen, zu ewigen Zeiten verbleiben und erhalten werden solle. Zu welchem ende Ich anfänglich von niemandt hiertzu beredt, getzwungen, nachge- trungen, sonderen aus eigner Bewegnus, rechtem wißen, freyem willen und gantz Vatterlichem herzen, damit ich allen meinen lieben Kinderen, sonderlich dem Primogenito zugethan bin, auf Höchst gedachter Ihrer Kay[serlichen] und König[lichen] May[estät] allergenigste Bewilligung und künftige Conformation hiemit verordne, statuir und setze, daß das lus der Primogeniturae oder Vortheil und das Recht der Erstgebürtigkeit (zu Latein Maioratus genant) under meinen lieben Söhnen, ihren Erben, de- scentdenten und Fideicommißarien ewiglich statthaben.“ (Národní archiv, fond Desky zemské větší, inv. č. 146, fol. G7–G7^o). Nebo založení rodinného svěřenství Trauttmansdorffů na litomyšlském a horšovskotýnském panství v roce 1650, kde je institut označován alternativně majorát a fideikomis, přičemž rozhodující je kontext, zda je předmětem ustanovení spíše dědic- ká posloupnost, nebo svěření statků (Národní archiv, fond Desky zemské větší, inv. č. 151, fol. A1–C7^o).

⁶⁷ GEORGIEV, Jiří. České fideikomisy v posledních letech své existence (poznámky k aspektům archivním a právním). *Paginae historiae. Sborník Státního ústředního archivu v Praze*. 2001, sv. 9, s. 93, pozn. 4; TEPLÝ, František. O svěřenství u nás. In: Sborník Jednoty starých českých hradů v Praze. Rodopis – historie – heraldika, s. 65–71; URFUS, Valentin. Rodinný fideikomis v Čechách. *Sborník historický*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1962, sv. 9, s. 199; BEDNÁŘIKOVÁ, Barbora. *Svěřenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku*. 2. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 33.

U majorátu dědil svěřenectví nejbližší mužský příbuzný, a pokud více osob tohoto pohlaví stálo na stejném stupni příbuznosti (tedy v případě synů či bratrů), pak ten nejstarší z nich. Další rozdíl mezi primogeniturou a majorátem byl v tom, že pokud u majorátu zemřel vlastník fideikomisu bez dědiců, fideikomis „nevymíral“, ale přecházel na nejbližšího příbuzného z další linie rodu. U seniorátu dědil majetek vždy nejstarší mužský člen rodu, což vedlo k častému střídání držby, protože vlastník fideikomisu byl obvykle vyššího věku. Velmi vzácný byl minorát, který přecházel na nejmladšího mužského člena rodiny. Při pochybnostech měla primogenitura přednost před majorátem a majorát před seniorátem, což bylo potvrzeno po roce 1867 i občanským zákoníkem.⁶⁸

Označování teritoriálně českomoravských rodinných fideikomisů v raných pramenech pojmem majorát může proto působit do jisté míry zmatečně, protože pod tímto názvem byly zpočátku označovány obecně rodinné fideikomisy, které neustanovovaly čistě nástupnictví nejstaršího člena rodu (majorát), ale preferovaly právě naopak prvorozenecké nástupnictví (primogenituru), přičemž majorátní nástupnictví bylo aktivováno až v případě vymření hlavní linie. Tuto nejasnost lze vysvětlit postupným usazováním a kolísáním převzaté cizí terminologie, která doslovně odkazuje na pojmenování španělského inspiračního zdroje. V řeči právních dokumentů druhé poloviny 17. století totiž celý název právního institutu zněl *Maiorat, Primogenitur und Fidei Commissum familiae perpetuum*.

Kořeny španělského mayorazdos jsou odvozovány z kastilského donačního a lenního práva, které v této otázce zřejmě navazovalo na právo dočasných panovnických darů, resp. výsluh. Systém měl být platný pro celé španělské království, které bylo majorátem a je muž podléhaly „malé“ majoráty šlechty.⁶⁹ S ohledem na teritoriální

⁶⁸ ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha 2006, s. 248.

⁶⁹ KOBER, Jan. *Fideikomis (svěřenství)*. In: Encyklopedie českých právních dějin. SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). II. sv. D–J, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, KEY Publishing, 2016, s. 495; PINSKER, Čeněk, České zřízení rodové. *Právnícké rozhledy*. Praha 1907, ročník 8, příloha, s. 1–18. Dále srov. URFUS, Valentin. Rodinný fideikomis v Čechách. *Sborník historický*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1962, sv. 9, s. 199; BEDNAŘÍKOVÁ, Barbora. *Svěřenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku*. 2. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 33.

sousedství španělského práva a islámského práva na Pyrenejském poloostrově jsou podnětné i komparativní úvahy o zjevných podobnostech islámského právního institutu waqf (překážka, zkracení), jmenovitě waqf ahlí, který také spočívá ve zřízení rodinné posloupnosti, a španělského majorátu. I když na základě současného stavu poznání není přímá recepce islámského práva v tomto nástroji předpokládána;⁷⁰ případně se vede polemika o možné transformaci římskoprávních a byzantských institutů fideicommissum a piae causae do práva waqf.⁷¹

Pro transfer rodinného fideikomisu do Českého království je přepokládána jak přímá cesta ze Španělska, tak oklikou přes italské prostředí, kde docházelo k dalšímu zpětnému ovlivňování římskoprávní fideikomisární substitucí. Italský fideikomis byl tak v podstatě přímou aplikací římskoprávní fideikomisární substituce.⁷² Jedním z důležitých rozdílů bylo, že majorát (ostatně stejně jako podle části islámských učenců i waqf)⁷³ byl zřizován na rozdíl od pozdně římské fideikomisární substituce, omezené dle Justinianovy novely na čtyři generace, na věčné časy. Španělský majorát důsledně dodržoval

⁷⁰ AGUILAR REINA, Ángel. Aproximación a una comparativa jurídica entre el waqf y el mayorazgo castellano: El waqf de al-Šāfi'i, al-waṭā'iḳ de Abū Ishāq al-Ġarnāṭī y tres ejemplos jienenses. *eHumanista/IVITRA* 19. 2021, ISSN 1540 5877, s. 541–555. Dostupné z: <https://www.ehumanista.ucsb.edu/sites/default/files/sitefiles/ivitra/volume19/4.%20Reina.pdf> [2022-02-16]. V této souvislosti je zapotřebí zmínit průkopnickou studii GAUDIOSI, Monica M. The influence of the Islamic law of Waqf on the development of the trust in England: The Case of Merton College. In: *University of Pennsylvania Law Review*. 1988, Vol. 136, s. 1231–1266, která se staví k přímému vlivu institutu waqf na mayorazdos rezervovaně, nicméně podotýká cílené ignorování potenciálních vlivů islámského práva jako takového na anglické právo, nejen ve středověku, ale i ve druhé polovině 20. století. Zde s. 1255–1256.

⁷¹ JOKISCH, Benjamin. *Islamic Imperial Law: Harun-Al-Rashid's Codification Project*. Berlin, 2007, s. 137–143.

⁷² Nejdetailněji o původu fideikomisu, kde jsou rekapitulovány možné inspirační zdroje, viz LANZINGER, Margareth. Il fedecomesso nell'area di lingua tedesca. *Storia di una lunga fine. Mélanges de l'Ecole française de Rome. Italie et Méditerranée modernes et contemporaines* 124. 2, (2012) 2013, s. 351–364; z českých srov. PINSKER, Čeněk. České zřízení rodové. *Právnícké rozhledy*. Praha 1907, ročník 8, příloha, s. 1–7; BEDNAŘIKOVÁ, Barbora. *Svěřenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku*. 2. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 33.

⁷³ JOKISCH, Benjamin. *Islamic Imperial Law: Harun-Al-Rashid's Codification Project*. Berlin 2007, s. 140.

individuální posloupanost, podle které byl k dědictví povoláván vždy prvorozenec, což římský fideikomis neznal. Římskoprávní fideikomisární substituce jako jeden ze zdrojů rodinného fideikomisu vstoupila do českých zemí dlouho před španělským majorátem prostřednictvím městského práva.⁷⁴ Naproti tomu rodinné fideikomisy po vzoru španělského majorátu byly do zemského práva zaváděny až po Bílé hoře vyšší šlechtou.⁷⁵ Pro jejich odlišení od římskoprávní fideikomisární substituce byly označovány jako *fideicommissum familiae perpetuum*, v pramenech však nikoliv důsledně. Španělský původ institutu fideikomisu ukazuje, že jeho zavedení v českém právu souviselo s habsburskou dynastií, která měla se španělskou kulturou silnou vazbu. Prvorozenství a majorát zavedl pro habsburskou dynastii ve svém testamentu z 10. května 1621 a kodexilu k němu ode dne 8. srpna 1635 císař Ferdinand II.⁷⁶ Důvodem pro jeho

⁷⁴ *Práva městská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. Upr. Josef JIREČEK, Praha 1876, s. 169 (FIV): „I *Fideicommissum haereditarium* slove to, cožby od kšaftujícího ustanovenému od něho dědici aneb tomu, komuž by kšaftem po smrti náležeti měl, z zvláštní důvěrnosti poručeno a jako svěřeno bylo, aby někomu třetímu na čas jistý takového statku postaupil, jemu ho dochoval a jej potomně statku aneb spravedlnosti té držitelem a pánem udělal. [...] II. A protož takový *fideicommissarius*, tj., věrný správce nad statkem a z důvěrnosti nařízený poručník, při takovém svěřeni, pokudž jemu v tom se kšaftující důvěřil, při zachování a při postaupení takového statku, aneb jaké jiné spravedlnosti, kterážto *fideicommissum singulare* slovem tak se chovaj, pokudžby jemu v tom od kšaftujícího poručení a důvěření se stalo.“

⁷⁵ Zatím jeden z nejúplnějších seznamů českých a moravských fideikomisů založených mezi lety 1620–1720 předkládá ve své dizertační práci KUBEŠ, Jiří. *Reprezentativní funkce šlechtických sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500–1740)*. Disertační práce JU, České Budějovice 2005, s. 153–155.

⁷⁶ Na implementaci institutu v habsburské dynastii poukázal již URFUS, Valentin. *Rodinný fideikomis v Čechách. Sborník historický*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1962, sv. 9, s. 206, s odkazem na KALOUSEK, Josef. *České státní právo*, Praha, 1892, s. 235, který odkazuje k *Fuenfte Abhandlung aus dem oesterreichischen Staatsrechte, von der Erbfolgs-Ordnung wie auch Vormundschaft der Durchlauchtigsten Erzherzoge*. Wie Urkunden herausgegeben von Franz Ferdinanden SCHROETTER, der Rechten Doctor, und der k.k. Academie zu Roveredo Mitglieder, Wien 1766, s. 223: „*Zu diesem Ende dann hat Ferdinand in diesem seinem letzten Willen (a) aus Kayser, Koenig- und Landsfuerstlicher Hochheit und Vollmacht ernstlich statuiert und befohlen fuer Unß, all Unsere Erben und Nachkommen, daß von nun hinfueran zu ewigen Zeiten alle Unsere Erb-Koenigreich, Erzherzogsthuemer, Fuerstenthuermer, Lande und Leuthe*

rozhodnutí byla potřeba zajištění kontinuity a legitimacy moci v jeho linii, která byla v patriarchálním systému dědění ohrožena na jedné straně štěpením majetkové podstaty, na druhé straně otevřena nárokům řady potencionálních dědiců značně rozvětveného habsburského rodu; jasně stanovená nástupnická posloupnost, kterou nabízel španělský majorát, tato rizika eliminovala.⁷⁷ Zjednodušeně lze pro tuto chvíli shrnout, že rodinný fideikomis (fideicommissum familiae perpetuum čili majoratum) převzatý z románského prostředí do české právní kultury v průběhu 17. století byl tedy derivátem několika právních institutů importovaný prostřednictvím habsburského dvora jako výsada. Rodinný fideikomis nejenže v českém prostředí brzy zdomácněl, ale i nadále se vyvíjel.⁷⁸ Vbrzku také nahradil starší formy ochrany nedělitelnosti šlechtického majetku.

Nově převzatý institut rodinného fideikomis se v českých zemích setkal totiž se starší tradicí ochrany celistvosti a kontinuity držby majetku a reálného pozemkového vlastnictví šlechtických rodin. Předzvěstí institutu šlechtického rodinného fideikomis v pozdním středověku byly dohody o nedělitelnosti rodinného majetku, které v sobě obsahují prvky právního institutu nedílu pocházejícího ještě z předstátní doby a prvky právního zřízení upravujícího kromě nedílnosti i vlastnickou a dědickou posloupnost. Jedním z institutů byl tzv. nedíl, což byl nástroj spočívající v kolektivním spoluvlastnictví majetku. Bednaříková dává nedíl do souvislosti s anglickým entail, který se však vyznačuje silnější ochranou nezczitelnosti vloženého majetku a vykazuje výraznější podobnost s institutem

samt aller Ein- und Zugehoerung keines Weges noch auf einige Weiß, es seye durch verrer Testament, Vermaecht-Heyrats- oder einige andere benante noch unbenante Contract zertheylet oder zertrennet, sondern allezeit insgesamt auf den aetesten Descendenten nach Archt und Anweisung des Juris Primogeniturae und Majoratus fallen und verstatmet werden solle. ... derothalben wir dann Unseren jetzt instituirten auch alle andere kuenfftige Erben und Successores zu ewiger unverbruechiger Haltung und Handhabung dieser Primogenitur und Majorasco ganz treuherzig, vaeterlich und und ernstlich vermahnnet, vermoeget und verbunden haben wollen etc.“

⁷⁷ HRBEK, Jiří a kol. *Panovnický majestát. Habsburkové jako čeští králové v 17. a 18. století*. Praha 2021, s. 30.

⁷⁸ URFUS, Valentin. *Rodinný fideikomis v Čechách. Sborník historický*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1962, sv. 9, s. 200.

fideikomisu.⁷⁹ S nedílností šlechtického majetku souvisí i institut vladaře, který je často dědičnou hlavou správy tohoto nedělitelného rodového majetku. V literatuře bývá často předkládán příklad Rožmberků. Jeho principem bylo rodové zřízení v čele s vladařem, který spravoval nedělitelnou doménu, a ostatní členové rodu získávali k vlastní potřebě drobnější majetkové podíly. Obdobnými dohodami, kterými však nedosáhly prestižního významu jako zcela výlučný rožmberský vladař, se pokoušely regulovat stabilitu rodové domény i další rody (Kostkové z Postupic, Lvové z Rožmitálu, Trčkové a Liechtensteinové). Nestabilitu těchto dohod dokládají případy, kdy přes existenci ujednání k dalšímu dělení přesto docházelo (např. Rožmberkové 1519).⁸⁰

Doklady aplikace nástroje „vládnoucího pána“ je možné nalézt i v rodině Schliků, která rodového regenta ustanovila poprvé ještě před vznikem rodového dělení sepsaného krátce před smrtí zakladatele rodové posloupnosti Mateše Schlika v roce 1487.⁸¹ Funkce vládnoucího představitele rodu je tak ve schlikovském rodě patrná od 80. let 15. století, ale její role se v průběhu let měnila. Pro pochopení její podstaty je nezbytné si uvědomit, že schlikovská vláda nad dříve společnými zástavními statky probíhala ve dvojí linii: vláda nad loketským krajem z titulu zástavy zeměpanského správního úřadu a vláda nad jednotlivými panstvími tohoto kraje. Poprvé je „regierende Herr“ zmiňován ještě jako vládce všech sekundogeniturních statků Falknov, Locket, Ostrov, později se objevuje již výhradně v rámci linie Schliků sídlících na Ostrově nad Ohří. Roku 1503 již značně rozvětvený rod potomků Mateše Schlika deklaroval jednotu užíváním predikátu hrabat z Bassana, který rod titulárně držel od

⁷⁹ BEDNAŘÍKOVÁ, Barbora. *Svěřenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku*. 2. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 25.

⁸⁰ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004, s. 133–134.

⁸¹ Die Chronik der Stadt Elbogen (1471–1504). *Deutsche Chroniken aus Boehmen*. Hrsg. von Ludwig SCHLESINGER, Prag 1879, s. 7: „Es hat auch her Jeronimus von wegen hern Mathisen seins vaters, hern Niclosen und hern Caspar seiner bruder dasz regiment gefuert und regiert, so lang und sy dy guter zuslagen haben / To také pan Jeroným pro pana Mateše otce svého zemřelého, pana Mikuláše a pana Kašpara, bratry své, vedl vládu a vládl, tak dlouho, dokud oni statky rozdělili.“

roku 1437.⁸² Dříve majetkově oddělené linie na Lokti a Falknově se tak přihlásily ke společné identitě. Zmíněné rozhodnutí mohlo být reakcí na rozhodnutí krále Vladislava, který českým pánům potvrdil, že říšská hrabata stojí na stejné úrovni jako čeští páni, a nikoliv výše.⁸³ Nastavený systém výkonu vlády nad společnými manskými statky celého kraje, jehož přesná organizace však není zatím zcela známa, přes řadu změn a nedokonalostí byl v rodině Schliků platný v zásadě ještě do poloviny 16. století, do kdy rod Schliků, přestože byl rozvětvený v dalších generacích potomků zakladatele do třech hlavních linií sedících na hradech Lokti, Falknově (Sokolově) a Ostrově nad Ohří, vystupoval jako jeden rod. Doložená je tato forma správy rodového majetku v roce 1532, kdy je regent z různých větví rodu Schliků ustanoven každé dva roky nad správou města Jáchymova.⁸⁴ Rozpad uvedené správy rodového majetku přinesl až zásah státní moci, když Habsburkové Schliky v roce 1528 připravili o jejich velmi pochybné právo těžby stříbra v krušnohorském regionu (Jáchymov). Odstránění rodu od tohoto zdroje příjmu znamenalo i postupný zánik nedílnosti a prosazení přirozeného vývoje držby majetku ve třech hlavních liniích rodu a jeho další štěpení. Přesto je však princip nedělitelnosti doložen v ostrovské větvi rodu Schliků až do Bílé hory, kdy je konfrontován se snahou založení svěřenství.

⁸² Rod Šliků začal hraběcí titul užívat až v roce 1503 z důvodu vlastní emancipace v rámci struktur Českého království a Říše a zároveň ve spojitosti se snahou získat Bassano del Grappa do držby jako náhradu za ztrátu uherského panství Holíč (Weisskirchen). Blíže TRESP, Uwe. Zwischen Böhmen und Reich, Ständen und Königtum. Integration und Selbstverständnis der Grafen Schlick in Böhmen um 1500. *Böhmen und das Deutsche Reich. Ideen- und Kulturtransfer im Vergleich (13.–16. Jahrhundert)*, Eva Schlotheuber–Hubertus Seibert (edd.), München 2009, s. 177–201. Nejnověji ke strategiím reprezentace TRESP, Uwe. Die Erben des Aufstiegers. Strategien der Familie Schlick zur Rang- und Herrschaftswahrung im 15. und 16. Jahrhundert. In: *Legitimiert durch Representation. Strategien adeliger Selbstdarstellung im Mitteleuropa des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*. Hrsg. von Jiří Fajt, Christian Forster, Markus Hörsch, Uwe Tresp, Dresden 2025, s. 379–409.

⁸³ NOVOTNÝ, Robert. Uzavírání panského stavu a problematika nobilitací. In: *Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi*. Eds. Eva Doležalová, Robert Novotný, Pavel Soukup, Praha 2024, s. 391–306 (zde 298–299).

⁸⁴ ROYT, Jan. Horní město Jáchymov, reformace a umění. *Ústecký sborník historický*. Ústí nad Labem: Muzeum města Ústí nad Labem, 2001, s. 351–359.

Nejčastější právní formou ustanovující obdobná rodová zřízení byla smlouva obsahující rodová dělení, příp. rodové statuty. Závaznost takovýchto smluv, které byly schváleny panovníkem, byla garantována nálezem zemského soudu v roce 1498 a staly se tak součástí zemského práva.⁸⁵ Výjimku představuje zmíněné rožmberské vladařství, opírající se o padělané privilegium císaře Karla IV., které bylo doplněno o ustanovení zakládající v rožmberském rodě seniorát a definující úlohu vladaře.⁸⁶ Rožmberské rodové zřízení, které bylo předobrazem obdobných ujednání v dalších rodech, vzniklo ve skutečnosti až ve druhé polovině 15. století a do desk zemských bylo vloženo až v roce 1493.⁸⁷ Rožmberské vladařství si na zemské úrovni udrželo výlučnost až do počátku 17. století, kdy byl tento institut rozšířen i na další vlivné jedince a jejich rody (Karel z Liechtensteina, Albrecht z Valdštejna, Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka – jako dědictví po Rožmbercích, Jaroslav Bořita z Martinic, Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic a další). V následujících dekádách se již tento prestižní institut nerozvíjel a jeho praktický význam vlády nad nedílným majetkem převzalo rodinné svěření již v podobě fideicommissum familiae perpetuum.

Přestože rodinný nedíl, který v zemském právu existoval z předstátní doby, sledoval zdánlivě obdobné cíle jako fideikomis, „*přece principiální zásady, z nichž rodinná nedílnost českého práva zemského vycházela, byly v podstatě ostře protichůdné pojmovým základům pozdějšího rodinného fideikomisu. Nedílnost zemského práva nezajišťovala především celistvost určitého majetkového souhrnu, nýbrž znamenala nedílnost ve smyslu rodinného společenství, a to v jádře nikoliv jen majetkového, což právě samo o sobě velmi dobře ukazuje prastarý původ instituce. Jinými slovy, tedy osoby, které spolu žily v rodinné nedílnosti, ať již v konkrétním případě šlo o rodiče a děti, sourozence, nebo vzdálenější příbuzné, spolu ‚chlebily‘ a třebaž snad i začasť docházelo k faktickému rozdělení majetku mezi nimi, přece předpoklad společného života a společného*

⁸⁵ URFUS, Valentin. Rodinný fideikomis v Čechách. *Sborník historický*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1962, sv. 9, s. 204.

⁸⁶ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Sv. 1, 1418–1437, ed. RYNEŠOVÁ, Blažena, Praha, 1929, s. 247–248.

⁸⁷ URFUS, Valentin. Rodinný fideikomis v Čechách. *Sborník historický*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1962, sv. 9, s. 204.

užívání majetku byl vždy udržován. Jak patrně, nešlo vůbec o to, aby určitý majetkový celek byl udržen v neztenčené úplnosti v jednom rodě nebo aby vlastnický vztah byl v určitém feudálním rodě jakoby ‚zvěčněn‘ za vyloučení všech možných překážek, které by mohly buď ovlivnit jeho trvání, anebo zmenšit jeho předmět. Rodová nedílňost a její principy nejenže nebránily rozpadu velkých šlechtických majetků, nýbrž poměrně velmi široce uznávaným právem členů rodinného nedílu na oddělení přímo ji i předpokládaly“.⁸⁸ Definitivní zánik institutu nedílu přineslo až Obnovené zřízení zemské v roce 1627, přičemž titul vladaře se u vybraných rodů udržel i v následujících letech jako prestižní titul, ale jeho funkci ochrany nedílňosti majetku zcela převzal rodinný fideikomis.⁸⁹

Kromě archaického institutu nedílu existovalo již v 16. století několik zřízení, která naplňovala znaky fideikomisu. Starší bádání (Pinsker, Kapras) totiž identifikovalo ve druhé polovině 16. století a na počátku 17. století několik případů svěření⁹⁰ (např. Jan Malovec z Chýnova a Vimperka – 1582⁹¹, Albrecht Kapoun ze Svojkova – 1592,⁹² Mikuláš Bubna z Litic – 1608⁹³ ad.). Tato zajištění nedělitelnosti majetku a nástupnictví, jejichž ustanovením přechází rodový majetek

⁸⁸ URFUS, Valentin. Rodinný fideikomis v Čechách. *Sborník historický*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1962, sv. 9, s. 203.

⁸⁹ URFUS, Valentin. Rodinný fideikomis v Čechách. *Sborník historický*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1962, sv. 9, s. 205.

⁹⁰ Detailněji se tématu věnoval PINSKER, Čeněk. České zřízení rodové. *Právníké rozhledy*. Praha 1907, ročník 8, příloha, s. 8–14; BEDNAŘÍKOVÁ, Barbora. *Svěřenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku*. 2. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 29. Uváděna zřízení Kamenických z Pitkovic 1542, pánů z Bubna 1568, Smiřických ze Smiřic 1594, Hrzánů z Harasova 1598 a 1610, Vitanovských z Vlčkovice 1599, Kostomlackých z Vřesovic 1603, Švamberků 1610, Štampachů 1613, Malovců z Malovic 1616, Brtnických z Valdštejna 1595, Skrbenských z Hřiště 1597 a Žerotínů 1598.

⁹¹ Národní archiv, fond Desky zemské větší, inv. č. 21, fol. L6–L7. Zde se jednalo o nástupnictví mezi širším příbuzenstvem Malovců za účelem nedělitelnosti statků.

⁹² Národní archiv, fond Desky zemské větší, inv. č. 26, fol. I10–I17'. Zde se jednalo o seniorátní sukcese.

⁹³ Národní archiv, fond Desky zemské větší, inv. č. 134, fol. F20–F24', F2–F4. Seniorátní sukcese a neztenčitelnost panství Litice, Žamberk, Doudleby, Horní Jelení, Blato.

v individuální sukcesi z generace na generaci ve snaze „zajistit posloupnost nikoliv jen pro vlastní potomstvo, nýbrž i ostatní členy rodu podle zásady, že povoláván je vždy nejstarší; současně bylo zakazováno i cizení nebo zadlužení majetku“,⁹⁴ však nejsou ještě věčným rodinným fideikomisem španělského typu. Seniorátní sukcese byla hlavním rozdílem oproti pobělohorským fideikomisům aplikujícím sukcesi primogeniturní. Uvedené bádání přímo navazuje na obdobnou teoretickou debatu v rakouském a německém prostředí, které se v 19. století snažilo definovat znaky věčného rodinného svěřenství, zjistit jeho původ a zejména určit, která ze zřízení již jsou rodinným fideikomisem a která tyto znaky nenaplnují. Odborná debata v německém prostředí byla po sondážní komparaci uzavřena se závěrem, že se fideikomisy v moderním slova smyslu objevují až v 17. století, přičemž východiskem pro tuto tezi byla absence prvorozeneckého nástupnictví a důsledné užívání seniorátní sukcese u starších svěřenství.⁹⁵ Analogická situace je patrná i v českém prostředí, a proto by příkladné zdůraznění „českých svěřenství“ nemělo nechat vzniknout zjednodušené a mylné představě o existenci věčného rodinného fideikomisu v období předbělohorském, se kterým však tato svěřenství nemají po formální stránce mnoho společného.⁹⁶ Protože pokud odhlédneme od otázky primogenitury,

⁹⁴ URFUS, Valentin. Rodinný fideikomis v Čechách. *Sborník historický*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1962, sv. 9, s. 204.

⁹⁵ HOFMEISTER, Herbert. Pro conservanda familiae et agnationis dignitate. Das liechtensteinische Familien-Fideikomiss als Rechtsgrundlage der Familien- und Vermögensseinheit. In: *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel*. Oberhammer, Evelin (Hrsg.), Wien/München 1990, s. 53.

⁹⁶ Do jisté míry je možné za určitým zmatením pojmů, kdy se mezi doklady prvních užití rodinného fideikomisu v českých zemích objevují zřízení, která ještě nejsou fideicommissum familiae perpetuum, hledat přínosnou práci PINSKER, Čeněk. České zřízení rodové. *Právnícké rozhledy*. Praha 1907, ročník 8, příloha, s. 1-18, či lépe řečeno její nedůslednou recepci. Předmětem Pinskerova stručného příspěvku bylo sesbírání dokladů o svébytném vývoji české praxe a počátcích španělského a italského fideikomisu, nikoliv detailní rozbor prvních rodinných fideikomisů. Jeho akcent na svébytný český vývoj mohl nepozorné badatele, kteří nedůsledně rozlišovali rozdíly mezi „českými svěřenstvími“ a fideicommissum familiae perpetuum, vést k fatálním zkreslením a omylům. Příkladem takového nedůsledného přístupu je přehledová studie TEPLÝ, František. O svěřenství u nás. *Sborník Jednoty starých českých hradů v Praze. Rodopis – historie – heraldika*, s. 65-71, který tuto distinkci příliš nerozlišuje.

je to zejména forma, kterou lze vnímat jako podstatné rozlišovací kritérium, zda je zřízení archaickým „českým“ svěřenstvím, či již fideicommissum familiae perpetuum.⁹⁷ Přestože však zásadním kritériem, které k rodinnému fideikomisu přibýlo skrze španělský majorát importovaný Habsburky, byla panovnická confirmace,⁹⁸ i zde se objevuje v přechodném období v domácím prostředí určitá nejistota. Až do přijetí Obnoveného zřízení zemského, které vyžadovalo pro platnost dědičné rodové primogenitury, což byl tehdejší termín pro fideikomis, panovnický souhlas, jsou svěření vzniklá testamentem legitimována na základě mocného listu opravňujícího zůstavitele pořídit kšaft. A právě existence mocných listů k prostému kšaftování mohla být ze strany šlechticů vnímána jako argument, že ustanovení poslušnosti může být chápáno jako založení rodinného fideikomis, kteroužto praxi potvrzuje již Urfusem zdůrazněné akcentování panovnického souhlasu v dalších a dalších právních předpisech.⁹⁹ Určitým mezníkem sloužícím k oddělení starších svěření od španělských majorátů je v Českém království rok 1628, ve kterém Ferdinand II. rezolucí zahrnul do předmětu konfiskací výslovně i svěření, a rok 1631, ve kterém reskriptem tyto konfiskace potvrdil.¹⁰⁰ Tento krok faktickou redukcí účinnosti dřívějších založení přispěl k projasnění situace, na druhé straně rozlišování rodinného fideikomis od dalších forem svěření, zejména fideikomisárního svěrenského nástupnictví (fideikomisární substituce), zaměstnávala právo až do 18. století. I otázka panovnického souhlasu jako rozlišujícího kritéria mezi pouhým nástupnictvím byla řešena dalšími

⁹⁷ HOFMEISTER, Herbert. Pro conservanda familiae et agnationis dignitate. Das liechtensteinische Familien-Fideikomiss als Rechtsgrundlage der Familien- und Vermögenseinheit. In: *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel*. Oberhammer, Evelin (Hrsg.), Wien/München 1990, s. 53–54.

⁹⁸ HOFMEISTER, Herbert. Pro conservanda familiae et agnationis dignitate. Das liechtensteinische Familien-Fideikomiss als Rechtsgrundlage der Familien- und Vermögenseinheit. In: *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel*. Oberhammer, Evelin (Hrsg.), Wien/München 1990, s. 56–57.

⁹⁹ URFUS, Valentin. Rodinný fideikomis v Čechách. *Sborník historický*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1962, sv. 9, s. 209–210.

¹⁰⁰ WEINGARTEN, Jan Jakub. *Codex Ferdinando-Leopoldino-Carolinus*. Praha 1720, s. 140, 155. K témuž FRAYDENEGG UND MONZELLO, Otto. Zur Geschichte des österreichischen Fideikommiß-rechtes. *Reformen des Rechts. Festschrift zur 200-Jahr-Feier der Rechtswissenschaftlichen Fakultät*, 1979, s. 785.

předpisy, které dokládají víceznačnost termínu fideikomis v dobové právní kultuře. S velkou mírou zjednodušení řečeno, nikoliv každý fideikomis zmíněný v pramenech je věčným rodinným svěřenstvím. Například v deklaratoriu o dědickém nástupnictví z roku 1638 je nad rámec vlastního předmětu v závěru poskytnut výklad k příslušné pasáži Obnoveného zřízení zemského čl. O XXII, který zdůrazňuje rozdíl existujících svěřenských nástupnictví: „*Pokud někdo chce, může nástupnictví obyčejně založit jakoby fideikomisárním způsobem, jestliže však miní někdo založit fideikomis, je povinován získat předtím královský souhlas od nás a od našich nástupců, stejně jako ten, který chystá uskutečnit majorát.*“¹⁰¹ Uvedená formulace jasně rozlišuje tehdy citěnou distinkci mezi nástupnictvím zakládaným fideikomisárním způsobem a vlastním rodinným fideikomisem (speciální nástroj k ochraně majetkové podstaty) a majorátem (konkrétním nástupnictvím).

Pfaff a Hofmann ve své průkopnické studii definovali rodinné svěřenství jako institut soukromého práva sloužící k omezení dispozičního práva k rodinnému majetku za účelem udržení „lesku“ rodiny, pod kterými se skrývaly bohatství a tím i moc. Jako základní charakteristiky zdůraznili: 1) nedělitelnost majetku, 2) zřízení za účelem zachování „splendor familiae – lesku rodiny“, zachování semene a jména – rodu a jména v individuální sukcesi, 3) určení jakéhokoliv nástupnického řádu, který však ve většině případů vede k přijetí primogenitury, 4) odlišnost od jiných institutů německého dědického práva (Ganerbschaften) díky založení individuálním aktem soukromého práva, 5) určení pro šlechtu, přičemž zdůraznili jejich politický význam.¹⁰²

¹⁰¹ WEINGARTEN, Jan Jakub. *Codex Ferdinando-Leopoldino-Carolinus*. Praha 1720, s. 177: „*Wann er will so wohl vulgariter als Fidei-Commiss-Weiß substituiren, jedoch, daß derjenige so ein Fidei-Commiss aufzurichten gedacht vorhero Unsere und Unserer nachkommenden Königen Confirmation, nicht weniger als der, welcher ein Majorat aufrichtet auszubringen, schuldig seyn.*“

¹⁰² PFAFF, Leopold – HOFMANN, Franz. *Zur Geschichte der Fideicommisses*. Separat-Abdruck aus den Excursen über österreichisches allgemeines bürgerliches Recht. Wien 1884, s. 4–5: „*In diesem Sinne besteht das Wesen der Fideicommisses in der Vinculirung eines Vermögens für eine adelige Familie zur Aufrechterhaltung ihres ‚Glanzes‘ (d. h. ihres Reichthums und*

Principiální shrnutí implementace v českých zemích přehledně uvádí Bednaříková: „Rodinné svěřenství ve formě rodinného fideikomisu v podobě španělského majorátu s prvky římského fideikomisu a fideikomisární substituce se pak šlechtě v 17. století jeví jako ono dlouho hledané řešení jejího trvalého problému a zájmu. K tomu ještě, na rozdíl od situace v dřívějších stoletích, se nyní rodinnému fideikomisu dostalo i jednoznačné podpory nastupujících absolutistických panovníků.“¹⁰³

damit ihrer Macht). Die Zerlegung dieses Saßes ergibt folgende Merkmale: 1) die Untheilbarkeit eines Vermögens; damit würde sich noch immer eine Mehrheit von Eigenthümern vertragen, wie sich Vielherrschaft mit der Untheilbarkeit eines Landes auch verträgt. Theilung der Herrschaft und Verwaltung (oder vollends Theilung der Einkünfte bei einheitlicher Verwaltung) sind noch sehr verschieden von der Theilung des Objectes der (privaten oder staatlichen) Herrschaft, also des Vermögens bez. Landes. Aber 2) der Zweck- Erhaltung des ‚splendor familiae‘, Erhaltung des ‚Samens und Namens‘, des ‚Stammes und Namens‘ Individual-Succession innerhalb des Agnaten-Stammes; denn nur jene kann nur erreicht werden 3) durch erhält den Reichthum, nur dieser den Namen. An sich verträgt sich damit jede Reihenfolge, ja selbst die Wahl des Nachfolgers durch den jeweiligen Inhaber; that = sächlich führen aber jene Momente fast überall zur Aufnahme der Erstgeburtsfolge. Durch die Individual-Succession unterscheiden sich die Fideicommissen in augenfälliger Weise von den Ganerbschaften. 4) Dadurch, daß die Untheilbarkeit der Herrschaft und ihres Objectes auf Privatanordnung (Stiftung) beruht, unterscheiden sich die Familien-Fideicommissen einerseits von den Stamm- und Erbgütern des älteren deutschen Rechtes (bei denen auch der Vorzug der Agnaten keineswegs allgemein war), andererseits von den im Staatsrechte wurzelnden Successionen (Thronfolge, Reichswürden u. s. w.). 5) Die Fideicommissen dienen dem Standesinteresse des Adels, zumal des mittelbaren Adels. Die Primogenituren und Majorate des vormals unmittelbaren Adels und der souveränen Familien haben theils einen rein politischen Charakter (betreffen ‚Land und Leute‘), theils beziehen sie sich allerdings auf das Familien- Vermögen, ruhen dann aber nicht selten auf anderer Grundlage (ius statuendi, Familien-Gesetze) und participiren oft an der politischen Natur der Land und Leute betreffenden Succession. Immerhin aber sind die sog. Haus-Fideicommissen der regierenden Familien den anderen Fideicommissen nahe verwandt. Andererseits kommen Fideicommiß-Stiftungen in bürgerlichen Familien zuweilen vor, aber nur als Nachahmungen adeliger Einrichtungen.“

¹⁰³ BEDNAŘÍKOVÁ, Barbora. Svěřenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku. 2. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 45.

Jako první rodinné fideikomisy v habsburské monarchii podle španělského vzoru jsou uváděny fideikomisy nad slezskými statky Abrahama z Donína z roku 1600, který v panovníkem schváleném zakládacím dokumentu nařídil, že jeho panství Vartemberk „jako *Fidei Commissum Perpetuum Familiae meae* bude zachováno na věky věků při rodu a jménu purkrabí z Donína, za tímto účelem nejprve chci a nařizuji, aby toto *Jus primogeniturae* neboli přednost a právo prvorozeného, které se nazývají *Majorachgo*, mělo věčné místo mezi mými syny a potomky a fideikomisáři“.¹⁰⁴ Uvedené zřízení obsahuje základní podmínky běžné později při zakládání fideikomisů – věrnost katolické víře, zákaz zcizení a zadlužení, zákaz omezení celistvosti instituty dědického práva (*legitima* atd.). Jako druhý bývá uváděn majorát na panství Frankenberg v Horních Rakousích z roku 1605, který byl založen císařským vyslancem ve Španělsku Janem hrabětem Khevenhüllerem.¹⁰⁵ Pro Moravu je prvním založením *fidei-commissum familiae perpetuum* Liechtensteinů (1606). Pro Čechy je milníkem zřízení svěřenství Albrechtem z Valdštejna (1622–1633). Jelikož k jeho udržení nedošlo, zdá se být prvním českým pobělohorským svěřenstvím, které používá v dokumentech termín fideikomis ve smyslu rodinného fideikomisu zřízení Nosticů nad bývalým schlikovským panstvím Falknov z roku 1630.¹⁰⁶

¹⁰⁴ SOMMERSBERG, Friedrich Wilhelm von. *Silesiorum Rei Historicae et genealogicae Accessiones* [...]. Lipsko 1732, s. 226–245: „... als ein *Fidei Commissum Perpetuum Familiae meae* zu ewigen Zeiten, bey dem Geschlechte und Namen der Burg-Grafen und Herren von Dohna erhalten werde, zu welchem Ende ist erstlich will und ordne, daß dieses *Jus primogeniturae* oder der Vortheil und das Recht des Erstgebürtigkeit, so man *Majorachgo* nennet, unter meinen Söhnen und Descendenten und *Fidei Commissarien* ewiglich statt soll haben...“

¹⁰⁵ URFUS, Valentin. Rodinný fideikomis v Čechách. *Sborník historický*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1962, sv. 9, s. 202; ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha 2006, s. 249; k obsahu závěti CZERWENKA, Bernhard. *Die Khevenhüller. Geschichte des Geschlechtes mit besonderer Berücksichtigung des XVII. Jahrhunderts*. S. 94–95. Dále též heslo: Johann Khevenhüller na <https://www.deutsche-biographie.de/sfz40807.html#ndbcontent> [2024-11-30].

¹⁰⁶ Národní archiv, fond Desky zemské větší, inv. č. 144, fol. D4'–D18.

Role panovnického souhlasu

Pro úplnost je však třeba zopakovat, že přesné rozlišení, odkdy lze hovořit o fideicommissum familiae perpetuum a kdy se jedná o původní „česká“ svěření, bude možné až po důsledném rozboru jednotlivých založení a následných úředních dokladů o jejich existenci. V počátcích je terminologie zcela neustálená a používá pojmu fideikomis pro jakékoliv svěření. V některých zakládacích dokumentech termín fideikomis zcela absentuje a je použito termínu majorát či primogenitura a není vždy zcela zřejmé, zda tyto termíny jsou v dané situaci synonymem pro věčné svěření, nebo pouze nadřazeným termínem označujícím nástupnictví. Pro možnost, že se jednalo o nadřazený termín, hovoří například skutečnost, že povinnost získání panovnického souhlasu pro zřízení fideikomisu vycházela z čl. O XXII Obnoveného zřízení zemského, ve kterém se tato povinnost nestanovuje jmenovitě pro fideikomis, ale pro právo prvorozených čili primogenituru.¹⁰⁷ Je zřejmé, že v tomto článku zmíněné „právo prvorozené“ je termínem majícím na mysli rodinný fideikomis španělského typu, jak dokládá i pozdější novela. Teprve výše uvedená deklaratoria z roku 1638 a na úrovni zemského zákoníku Deklaratoria a novely v roce 1640 vztáhla totiž výslovně povinnost panovnického souhlasu na fideikomis.¹⁰⁸ Průběžně precizovaná

¹⁰⁷ *Obnovené právo a zřízení zemské dědičného království Českého. Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-königreichs Böhmen. 1627. Vyd. JIREČEK, Hermenegild, Praha 1888, s. 420–421: „Kdožby chtěl budaucně mezi dětmi svými právo prvorozené vyzdvihnouti, ten má nejprve od Nás nebo od dědicův Naších, budaucích králův, potvrzení sobě na to vyžádati. / Wan aber jemand eine Primogenitur unter seinen Kindern hinfüro auffrichten wolte: derselbe sol darüber von Uns oder Unsern Erben, Nachfolgenden Königen, zufferst eine Confirmation erhalten.“ K témuž FRAYDENEGG UND MONZELLO, Otto. *Zur Geschichte des österreichischen Fideikommiß-rechtes. Reformen des Rechts. Festschrift zur 200-Jahr-Feier der Rechtswissenschaftlichen Fakultät.* 1979, s. 785.*

¹⁰⁸ MALÝ, Karel – ŠOUŠA, Jiří – WOITSCHOVÁ, Klára. Deklaratoria a novely

právní úprava problematiky vztahu zakládání rodinných fideikomisů a panovnického souhlasu zřetelně dokládá konflikt mezi šlechtou svévolně se domáhající zřízení rodinného svěřenství na jedné straně a na druhé straně jasnou snahu panovníka učinit z věčného rodinného svěřenství speciální výsadu určenou pro jím vybraný okruh elit. Zpočátku je málo založení, která jsou terminologicky natolik čistá jako zřizovací instrument purkrabích z Donína, aby bylo možné jednoznačně prohlásit, že zde šlo od počátku o fideicommissum familiae perpetuum. Existuje řada založení po roce 1600, která jsou pouhým založením nástupnictví (čili staršího svěřenství), u kterých však není nutné pochybovat, že ambicí zakladatele mohlo být založení rodinného svěřenství a záleželo pouze na panovníkovi, zda svým souhlasem i nedokonalému založení místo mezi rodinnými fideikomisy přiznal. Podrobné zpracování tohoto tématu však zatím zůstává výzvou k budoucímu bádání.

Zmíněnými předpisy byla posílena povaha fideikomisu jako výsady, nad níž si panovník ponechával kontrolu. Je zjevné, že tyto předpisy byly namířeny zejména proti odbojnému Českému království, protože v Rakousích byla povinnost souhlasu k založení fideikomisu stanovena až za vlády císařovny Marie Terezie v roce 1763.¹⁰⁹ Do té doby bylo panovnické potvrzení v Rakousích možné, ale bylo vnímáno jako forma pojištění udělené výsady.¹¹⁰

Obnoveného zřízení zemského. In: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*. Praha: Karolinum, 2006, s. 860: „I.i.20: Sice pak každý, kdo by vlastních řádných dětí neměl, o statcích svých a nemohovitých gruntech vedle libosti a vůle své kšaftovati i také po ustanoveném dědici nápad budťo vulgariter, obyčejně a sprostá, neb na způsob fidei commissum familiae perpetuum, co do nápadu rodu svého, dokud by ten trval, zřizovati mnil, nejprve u budoucích králů confirmati a potvrzení, neméně jako ten, který majorát vyzdvihne, sobě vyjednati povinnen býti má.“

¹⁰⁹ KALLINA, Alois, sv. p. von. Ueber die Fideicommisses in Böhmen. *Juristische Blätter*. 1905, ročník 34, s. 169; FRAYDENEGG UND MONZELLO, Otto. Zur Geschichte des österreichischen Fideikommiß-rechtes. *Reformen des Rechts. Festschrift zur 200-Jahr-Feier der Rechtswissenschaftlichen Fakultät*. 1979, s. 787.

¹¹⁰ LANZINGER, Margareth, Il fedecommissato nell'area di lingua tedesca. Storia di una lunga fine. *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Italie et Méditerranée modernes et contemporaines* 124. 2 (2012) 2013, s. 351–364.

Z uvedeného vyplývá, že v některých případech již pouhé stanovení sukcese na věčné časy v určité linii požadující nedělitelnost majetku je založením svěřenství, jak dokládá případ fideikomisu rodiny Berků z Dubé. Berkovský fideikomis byl založen v testamentu Lva Buriana Berky z Dubé v roce 1625 pomocí pouhých termínů ustanovujících posloupnost dědiců statku „*vždycky v celosti v rodu mém mužského a ženského pohlaví*“ v seniorátním nástupnictví.¹¹¹ V tomto konkrétním případě seniorátní sukcese hovoří pro zřízení „staršího českého“ svěřenství. Nicméně pořízení fideikomisního testamentu Lva Buriana Berky (Extract auß des Weyland Leo Burian Berka Fidei Commissarischen Testament) opírající se o mocný list obsahující stručnou formulaci je tak uznáváno jako zakladatelský akt svěřenství, bez dalšího upřesnění, zda je pouhým prostým svěřenstvím, či rodinným svěřenstvím.¹¹² Níže uvedený případ svěřenství

¹¹¹ Národní archiv, Desky zemské větši, inv. č. 142, fol. M18v-M25r. Testament Lva Buriana hraběte Berky z Dubé a na Lipé z r. 1625: „*A nezůstalo-li by po mnie ani dcer: Tehdy wsseczken Statek můg teprw aby przissel a przipadl na Urozeneho Pana Pana Jana Getřzicha Berku z dube a z Lippeho Streycze meho diedicze a Budauczy geho, rziadně possle, wzdycky neystarssiho, dokudž toho rodu, kmene a Lynye zůstawati bude, mužského pohlawi. Než kdybykoliw tyz Streycz mug a wssechna ta Lynye s Rodu geho muzského pohlawi sessla: Tehdy tomu chczy aby tyž Statek můg przissel a przipadl na neyblizssiho a neystarssiho Streycze meho, z nassi Lynye Panuw Berkuv po Meczi mužského pohlawi, rzadnie possle A zegmena byl-li by ziw Syn niekdy Urozeneho pana pana Waczlawa Berky z Dube a z Lippeho a na Zakupi Gmc. Raddy, a dedieczy geho muzského pohlawi, wzdy na neystarssiho syna geho: Po mem pak a neb po nich též dále na neyblizssiho krewniho a Neystarssiho Streyce meho, kteryzby po niem neyblizssi z Rodu meho byl: Wssak tiz Napadniczy wssiechni na tyz Statek ziadnych Zawad uwozowati, ani na nieg dluhuw cziniti moczy nebudau. A po smrti neyposledniegssiho Z rodu meho, muzského pohlawi, aby na Neystarssy a Neyblizssi Tetu mau, rodu meho przipadl. A po smrti pak gegi na ginau neystarssi: Tak aby **wzdycky w czelosti v Rodu mem muzského a zienskeho pohlavi**, kterzi by wiry Swate Rzimske Katolicke byli, **zustawal** nebo gim a ne tiem kteriz by Katoliczy Rzimssti nebyli, odkazugi.*“

¹¹² Zmíněno např. v peněžním sporu mezi Františkem Antonínem Berkou z Dubé a staroměstskými benediktiny z roku 1697. In: Národní archiv, fond Desky zemské větši, inv. č. 712, fol. M14–M17. Dále srov. spor o nástupnictví mezi Marií Eleonorou Podstatsky z Prušinovic, roz. z Ronova, a Václavem Albrechtem hrabětem von Würben und Freydenenthal o nástupnictví na statcích po smrti posledního mužského člena rodu a držitele fideikomisu Františka Antonína Berky z Dubé († 1706) v letech 1714–1717. Národní archiv, fond Desky zemské větši, inv. č. 713, fol. H8'–H14. Srov. též Národní

rodiny Metternichů dokládá, že obdobně neurčité právní jednání stanovující ale primogenituru může být akceptováno jako založení rodinného svěřenství. Rozhodnou roli pro identifikaci rodinného fideikomisu v českém prostředí v těchto případech tedy hrál panovnický konsensus, který určoval, co je, či není fideicommissum familiae perpetuum.

Příklad jednoho neúspěšného a jednoho úspěšného založení rodinného fideikomisu nad českými statky v rodě Metternichů na sklonku 17. století přesvědčivě dokládá, že české právní prostředí jednak rozlišovalo ještě v této době rozdíl mezi prostým svěřenstvím a rodinným věčným svěřenstvím, které bylo podmíněné existencí panovnického souhlasu. Panovníkovo právní jednání rozlišuje mezi souhlasem vydávaným do budoucna a potvrzením, které retroaktivně dokázalo zhojit absenci předem vydaného souhlasu a právní jednání zakládající pouhou posloupnost dovedl uznat jako zakladatelské právní jednání věčného rodinného svěřenství, protože „*královský souhlas udělený předem ke zřízení svěřenství má stejnou účinnost jako následné potvrzení*“.¹¹³

Ditrich Adolf říšský hrabě Metternich († 1695) ve svém testamentu z roku 1693 učinil dědičkou svého majetku včetně českých statků Kynšperka, Šabiny a Perglasu a říšských statků Reinhardstein a Pousseur druhou manželku Johanu Alžbětu hraběnkou Metternichovou, roz. říšskou hraběnkou von Leiningen-Westerburg (1659–1708). Po její smrti měl do majetkových práv rodu nastoupit jeho praprasynovec František Filip Jindřich († ?), druhorozený syn Františka Ferdinanda Metternicha († 1719), který byl synem testátora bratrance Filipa Emmericha (1628–1698), jakožto pravý univerzální dědic a per plenario successore. Až tohoto svého příbuzného pověřil zřízením fideicommissum familiae perpetuum, až bude k dispozici souhlas, který od panovníka zatím neobdržel.¹¹⁴ V testamentu

archiv, fond Stará manipulace, sg. B6/39/I, kart. 91, k záležitosti dluhů na berkovských svěřenských statcích.

¹¹³ AZZONI, Josephus. *Humanum perpetuitas inventum, in perpetuum familiarum illustrium conservationem ordinatum seu Tractatus Juridicus De Fideicommissis Familiae Perpetuis*. Praha 1735, s. 66: „... consensus Regius ad fideicommittendum praevis concessus, tantundem operetur quantum confirmatio subsequens...“

¹¹⁴ Národní archiv, fond Desky zemské větší, inv. č. 270, fol. K1'–K5'.

pominul jak jeho otce, tak děda, o kterých zjevně předpokládal, že v době budoucího dědického nápadu již nebudou naživu, což se v případě Filipa Emericha († 1698), držitele panství Kynžvart, potvrdilo. V roce 1699, ještě za života Johany Alžběty, napadl závěť Ditricha Adolfa odporem Vilém Lothar svobodný pán von Hohenfeld (1651–1710), syn zůstavitelovy sestry Anny Uršuly a jeho nejbližší synovec. Ve sporu byla řešena otázka intestátního nástupnictví tohoto pokrevně nejbližšího mužského příbuzného a otázka testamentárního nástupnictví vdovy zůstavitele. V argumentaci Johany Alžběty zaznělo, že ačkoliv nebyly absencí panovnického souhlasu splněny podmínky k založení rodinného fideikomisu, závěť v ostatních bodech platí a vdova je oprávněnou dědičkou majetku po svém manželovi. V souvislosti s tématem vztahu „českých“ svěření a rodinného fideikomisu zaujme, že u soudu bylo zřetelně rozlišováno mezi pouhým svěřením a věčným rodinným fideikomisem: „... *dispozice poslední vůle zůstavitele Ditricha Adolfa hraběte Meternicha ukazují, že on hledě na svá česká panství a statky usiloval naprosto a jasně nikoliv o ledajaký fideikomis, ale o toužebně očekávané a nezpochybnitelné získání souhlasu požadovaného ku zřízení věčného rodinného fideikomisu.*“¹¹⁵ Kvalitativním rozdílem

¹¹⁵ Národní archiv, fond Desky zemské větší, inv. č. 713, fol. A7'–A8. „*Hingegen an seithen Beeder Herrschaft beschickten dieses Primo: wass massen die von Ihrem Erblasser Dietrich Adolph Graffen von Metternich aufgerichte Letzter Willens Dispositiones darstellen, daß Er in Ansehung der böhmischen Herrschafften und Güter (wie die Testaments formalia lauten) nicht pure und absolute auf ein fideicommiss, sondern auf verhoffenden ungezweifleten Erfolg des pro erigendo Fideicommisso familiae perpetuo wegen der Böhmischen Güter angesuchten König[ichen] Consenses, ad eoquem nur sub Conditione und mit dem Beding, wann Ihre Kay[serlichen] May[astät] bey seinen Lebzeiten allergnädigst Dispensieren, undt den in Conformitate der König[ichen] Landes Ord[nung] O22 undt Novellae Declaratoriae JJ 20 und 28 gesuchten Königs Consens, ante Diem obitur ertheilen, wurden angeziehlet.*

2do daß dieser also gesuchte Consens Lebzeiten des Erblassers nicht erfolget, consequenter in deine die Condition Undt Bedingnus an welchen die allhier quaestionirte fideicommissarische dispositiones gebunden, Ihren Außgang nicht errichtet, daß solche cum defectu conditionis Verschwunden, undt dergestaldt pro non adjectis zu halten.

3tio daß Johanna Elisabeth Graffin von Metternich Von dem Erblasset ohne einziger Anregung ider meldung eines fideicommiss fur eine Erbin in usumfructum Simpliciter instituiret undt eingesetzt, folgbahr wann auch

obou svěřenství byla právě vázanost na panovnický souhlas v případě věčného rodinného fideikomisu.¹¹⁶

K úspěšnému založení fideikomisu v rodě Metternichů došlo až právním jednáním zmíněného držitele panství Kynžvart Filipa Emmericha Metternicha (1628–1698).¹¹⁷ Založení fideikomisu z něj však explicitně nevyplývá a k jeho vzniku došlo až panovnickým potvrzením, které v sobě obsahuje konkrétní podmínky metternichovského rodinného svěřenství. Případ je mezi založeními druhé poloviny 17. století neobvyklý, dokládá ale rozhodující význam panovníka, který mohl legitimizovat jednání, která po formální stránce naprosto neodpovídala tomu, zač byla ex post uznána, protože na sklonku 17. století bylo již zřizování rodinných fideikomisů v testamentech formalizováno. V sedmnáctém odstavci testamentu z 11. listopadu 1696, ve kterém svými dědici učinil své syny Františka Ferdinanda a Filipa Karla, stanovil s odkazem na ideu svých předků na metternichovských panstvích nedělitelnost a nezcizitelnost držby.¹¹⁸ K závěti učinil 29. listopadu 1696 dovětek, ani v kodícilu však

die hernach gemachte fidecommisarische Dispositiones propter resistentiam legis et juris mangelhafft, daß nichts destoweniger die haeredit institutio (anerwogen selbige Jura) gültig seye, undt in Ihren Kräfften Vermög Landes Ord[nung] O. 27 Verbleibe.“

¹¹⁶ Uvedené řízení nebylo zjevně ojedinělým, jak dokládá skutečnost, že uvedený nález zemského soudu ve věci nároku Johany Alžběty Metternichové byl otištěn o několik let později ve species facti (vyličení skutků) dědického sporu vyvolaného po smrti Adolfa Oty hraběte z Cornbergu († 1692), který vedla hraběnka von Sötern o třetinu statku Červené Poříčí se svobodným pánem von Hauben, který svůj nárok opíral o existenci rodinné smlouvy (ex pactis familiae), zatímco se hraběnka odvolávala na instatátní poslušnost s tím, že v Českém království nemůže být bez speciálního souhlasu panovníka platné „žádné Fidei Commissum neboli Pactum familiae perpetuum“. Srov. *Ex parte der Gräfflichen Fräulen von Soetern. Wahrhaftige in iure et facto gegründete Species Facti und rechtliche Motiven*, s.l., s.d. [1708].

¹¹⁷ K majetkovým poměrům rodu srov. KOBLASA, Pavel. Majetkové poměry knížecího rodu Metternich-Winneburg. *Paginae historiae* 22. 2014, č. 2, s. 160–173.

¹¹⁸ Národní archiv, fond Desky zemské větší, inv. č. 271, fol. H20–H21: „Siebendens Zu meiner Beyden Söhnen mehrere Consolation undt umb mehrer aufnehmen Unsers nunmehr auff meiner Linia allein bestehenden Uhaltens Metternichischen geschlecht noch dieses per Expresum mit Verordne, weilen Unsere Vorfahrere Seelig Undt Hochrühmlicher gedächtnus iederzeit dahin getrachtet, undt gewollt haben, womit alle die Metternichische Herrschafften undt gütter zusammen gehalten, undt

záměr vytvořit fideikomis dále nerozvinul. Detaily založení jsou zná-
mé až z panovnického potvrzení vydaného na základě žádosti Filipa
Emmericha dne 24. října 1697. Panovnická konfirmace je de facto
vlastním aktem založení, protože uvedený kšaft doslova vykládá ve
smyslu zakladatelského instrumentu. Dokument není standardním
panovnickým souhlasem, ale potvrzením založení metternichovského
fideikomisu, ve kterém za rozhodující skutečnosti panovník uznal
existenci fideikomisární dispozice obsažené v čl. 17 uvedeného
testamentu (tedy prostého založení nedělitelnosti a nástupnictví),
kterou shledal v souladu s předcházející metternichovskou rodovou
smlouvou (Geschlechts Compactata zu Conservation der Familie,
Stammens Vereinigung) o nedělitelnosti majetku a nástupnictví
v rodě uzavřenou na základě dispozice Lothara z Metternichu, arcibiskupa a kurfiřta trevírského a zakladatele moci rodu (1551–1623)
již v roce 1644 mezi bratry Lotharem z Metternichu († 1663), zakla-
datelem kynšperské větve rodu, a Vilémem z Metternichu (1590–
1652/54), otcem zůstavitele Filipa Emericha. V uvedené konfirmaci

außer dem Geschlecht nicht Transferirt werden sollen, daß auch meine beyde Sohne in denen Ihnen wie oberwenth Verlassenen Erb antheilen jedoch nach abzug der Mittler Zeith Von Ein oder andern Possessore bezahlten Schulden Undt was sonst Vermög der Rechten abzuziehen ist, ein ander auff den fall, da einer auß Ihnen ohne Verlassung Männlichen Erben mit Todt abgehen mögte, Substituirt sein sollen. Unter welchen Substitutions fall auch daß jenige Surrogatum so mein älterer Sohn auß denen Zwanzig Tausent Gulden etwan erwerben mögte, gehören soll, weil auch meines jüngern Sohns Erb portion solchen Zuruckfall unterworfen undt dahero Hierumfalls gleichs recht beyderseits gehalten werden solle, umb damit nemblich alle meine güter durch gutte Würthschafft desto eyfriger zusammen gehalten Undt zum alleinigen nutzen der wehrten Männlichen Posteritet unsers Namens Undt Stammens gelangen möchten, jedoch wirdt der jenige antheil welchen ein undt der andere auß meinen beyden Söhnen obbeschriebener massen Von mir empfangen so Viel alß die Rechten in derley Substitutions fällen es zulassen, zur freyen Disposition zwar conserirt, in mindesten aber nicht da Männliche Descendentes Verhanden, gantz Undt Völlig abalienirt Und Vereüßert werden können, umb damit allezeit in Conformitate denen Vorherigen geschlechts Compactaten, auf welche in der Metternichischen familia hiebevör so sorgfältig ist reflectirt worden, mit denen Graf Metternischen Gütern in Conservationen familiae gebahret undt gehandelt werde. Wie dan eben auch wegen der Herrschafft Königsberg ein wachtsames aug zu haben ist, auf das selbte nunmehr nach außgeloschener Lotharischen Lini auf Unsere Lini Völlig gezogen, undt Von dießer Conserviret werden möge.“

císař Leopold odcitoval jednotlivá ustanovení této smlouvy detailněji upravující nástupnictví a nedělitelnost majetku v rodě a toto jako celek na základě uvedeného článku 17 testamentu potvrdil jako založení fideicommissum familiae perpetuum v rodě Metternichů. V dalším textu je ještě několikrát výslovně zmíněno, že fideikomissární dispozice závěti je založením věčného fideikomisu, primogenitury a nástupnictví, aby o tom zjevně nemohlo být pochybováno.¹¹⁹

Srovnáme-li oba případy zakládání fideikomisu na sklonku 17. století v rodě Metternichů, je zjevné, že detailní závěry o vzniku španělských majorátů v českých zemích zatím nemohou padnout a je zapotřebí komplexní pramenné zpracování celé materie. Na příkladu závěti Ditricha Adolfa se potvrzuje, že nezískání panovnického souhlasu za života zůstavitele znamená jeho nezaložení, byť je o něj prokazatelně i terminologicky správně usilováno. Naopak zcela vágní porřízení v testamentu Filipa Emmericha zakládající nedělitelnost a nástupnictví může být panovnickou mocí ex post nicméně za života zůstavitele akceptováno jako plnohodnotné založení fideicommissum familiae perpetuum, jehož ustanovení tvoří články rodinné smlouvy uzavřené předcházející generací zřejmě bez jakéhokoliv souhlasu. Ani v takto pozdním období tak na schematické určení druhu svěřenství nelze spoléhat, a to v uvedeném případě byla distinkce zdůrazněna právě proto, že rozlišení bylo předmětem řízení. V případech jiných sporů se terminologie nedodržovala vždy pečlivě a rozhodnutí, zda se od počátku jedná o věčný rodinný fideikomis, nebo starší české svěřenství, nelze bez hlubšího zkoumání s jistotou rozhodnout. Ve srovnání metternichovských založení

¹¹⁹ Národní archiv, fond Desky zemské větší, inv. č. 271, fol. J2-J5': „Als haben wir in solche des obbemelten grafens von Metternich unterthänigste Bite in Besonder gnädigster anmerckung, daß Unß, undt unserm Hochlöblichsten Ertzhauß von Österreich Er undt seine Vorfahrer Verschiedene getreüe, nutz- Und erspriesliche dienste geleistet, in Kayßer- undt Königlichen gnanden qewilliget, undt diesennach mit Vorgehabten zeitigen rath Unßerer Edlen Rathe, undt Lieben getreüen, die Von Ihme über obbedeüte sein zeitliches Vermögen aufgerichtete Testamentarische Disposition, undt darunter gestifttetes Fideicommissum familiae perpetuum, sambt dem darauf Von Ihme Verlasten Codicill in so weit es obgedachte in Unßerm ErbKönigreich Böheimb liegende gütter anbetrifft undt unßerer Königlichen Landes ordnung nicht zu wieder lauffet gnädigst Confirmiret Undt Bestätiget.“

s berkovským fideikomisem je zřejmé, že podstatnou určující kvalitou druhu svěřenství byl druh nástupnictví, seniorát či primogenitura, jestli však tato distinkce platila úplně vždy, musí být zhodnoceno v rámci rozsáhlejší komparativní studie.

Pro vyjasnění vztahu mezi věčným rodinným svěřenstvím a fideikomisární substitucí byla zcela zásadní právní opatření vzešlá z konkrétních případů z doby, kdy byl projednáván metternichovský fideikomis. Vydání panovnické confirmace totiž spadalo do období po vydání v úvodu zmíněné pragmatiky a následně i deklaratorií, která v únoru 1697 omezila platnost testamentem založené fideikomisární substituce do prvního stupně nástupnictví. Uvedené předpisy byly vydány v souvislosti s případem testamentu Václava Haugvice z Biskupic z roku 1674, který povolal svoji manželku k dědictví užívacího práva po dobu jejího života, ale Jindřicha Haugvice k dědictví majetku. Když vdova zemřela, užívací právo sloučené s majetkem přešlo na výše zmíněného Jindřicha a po jeho smrti se stal jeho nástupcem syn Václav Rudolf. Proti tomuto nástupnictví vystoupil Jindřich Myška ze Žlunic odporem, ve kterém zpochybnil, že svěřenství je platné z důvodu absence předchozího panovnického souhlasu. Tento argument uspěl a bylo potvrzeno, že rodinná svěřenství založená bez souhlasu krále nejsou platná s výjimkou prvního stupně, který se uplatnil již v osobě Jindřicha Haugvice.¹²⁰ Haugvicovské rodinné svěřenství bylo tímto prohlášeno za neplatné.

V letech 1701–1702 proběhl další případ, ze kterého vzešla v roce 1704 deklarace, která stanovila, že rodinný fideikomis založený bez panovnického přivolení je pouhou fideikomisární substitucí. Jednalo se o dědické řízení o testamentu Ferdinanda Julia ze Salmu (1650–1697), ve kterém založil rodinný fideikomis ovšem bez panovnického souhlasu. Z důvodu tohoto nedostatku dědil Leopold Arnošt Ignác ze Salmu (1683–1722) nikoliv jako první držitel fideikomisu, ale jako fideikomisární náhradník. Panovník upřesnil v této deklaraci ustanovení čl. I.i. 20 Deklaratorií a novel vyžadující

¹²⁰ WEINGARTEN, Jan Jakub. *Codex Ferdinando-Leopoldinus*. Praha 1701, s. 343–345. K témuž viz AZZONI, Josephus. *Humanum perpetuitas inventum, in perpetuam familiarum illustrium conservationem ordinatum seu Tractatus Juridicus De Fideicommissis Familiae Perpetuis*. Praha 1735, s. 57: „... cum fideicommissa sine consensu Regio non valeant nisi ad gradum primum.“

panovnický souhlas při zakládání rodinných svěřenství, „že nástupnictví učiněná bez panovnického souhlasu nejsou učiněna na věky, ale pouze do prvního stupně“.¹²¹

Naznačené příklady dokládají řešení poměrně zásadních otázek samotné podstaty věčných rodinných fideikomisů po více než šedesáti letech, kdy fideicommissum familiae perpetuum v českých zemích zdomácnělo. Panovnický souhlas nahrazující starší mocný list ke kšaftování představoval při zkoumání podstaty jednotlivých zřízení určující kvalitu. Samostatný tématem pro další studium ostatních rodinných fideikomisů, které s panovnickým souhlasem zásadně souvisí, je otázka osobních vazeb na císařském, příp. královském dvoře. Jelikož bylo svolení se zřízením fideikomisu výsadou, je vhodné také zkoumat, kdo byl příjemcem této výsady, příp. za jaké protiplnění, a naopak kdo se této výsady nedočkal. K pochopení podstaty rodinného fideikomisu, resp. návodem k pochopení rozdílu majorátu španělského a starších domácích svěřenství může být právě i okruh osob, které byly prvními příjemci této výsady. Již v následující kapitole bude ukázáno, že se pro období vlády Ferdinanda II. jednalo o osobnosti nejvýše postavené.

¹²¹ WEINGARTEN, Jan Jakub. *Codex Ferdinando-Leopoldino-Carolinus*. Praha 1720, s. 649: „... daß in derley ohne Unsere Confirmation, in infinitum nicht gemachten Substitutionibus, nur die substitutio quoad primum gradum statt haben solle.“

Počátky rodinných fideikomisů (Liechtenstein, Valdštejn, Collalto, Martinic, Dietrichštejn)

Přes výše uvedené příklady o prvním užití českých svěřenství v testamentech v předbělohorské době, ale i v jiných dědičných zemích¹²² je nutné opětovně akcentovat výlučnost fideicommissum familiae perpetuum. Jenom sondážní průzkum testamentů konce 16. a první poloviny 17. století¹²³ provedený pro účely této studie totiž potvrzuje na jedné straně, že „fideicommissum familiae perpetuum“ se ve formálně „čisté podobě“ objevuje s několika málo výjimkami téměř výhradně až v pobělohorské době, a to zjevně pod vlivem zmíněného

¹²² I nejstarší uherské fideikomisy jsou obdobně jako v českém prostředí svěřenstvími po obsahové stránce, která ustanovují dědickou posloupnost za určitých podmínek (primogenitura, majorát, seniorát). Teprve zpětně, když „fideicommissum familiae perpetuum“ bylo v 17. století po právní stránce dotvořeno, byla tato starší svěřenství pod jeho právní úpravu zpětně podřazena. Příkladem může být tzv. první uherský fideikomís, který založil Alexius Thurzo na panstvích Spiš a Bojnice testamentem roku 1542. Toto pořízení není podle použité terminologie věčným rodinným fideikomisem. Srov. KÁLLAY, István. Fideikommisse in Ungarn 1542–1945. *Annales Universitatis Scientiarum de Rolando Eötvös Nominatae Sectio Historica*. 1982, s. 55–69 (zde s. 56–58). Ke kodifikaci fideikomisu v Uhrách došlo až zákonem z roku 1687. Viz GÁBRIŠ, Tomáš. *Rytieri v republike. Zrušenie šľachtických titulov v Československu*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 76.

¹²³ Nad rámec publikovaných testamentů (KRÁL, Pavel. *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*. České Budějovice 2002) studovány testamenty uložené v Národním archivu ve fondu Úřadu desk zemských – listiny (kartony 53, 54, 55, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66) a testamenty intabulované do kvaternů desk zemských (DZV, inv. č. 21, 26, 90, 128, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 276, 366, 552).

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy ***Právní biografie jednoho fideikomisu***.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.